

BOSANSKA TVRĐAVA

POVRATAK, ENERGIJA I BUDUĆNOST BOSNE I HERCEGOVINE

Ovaj izveštaj je sačinjen u saradnji sa centrom za socio-ekonomske studije Populari (Sarajevo)

Istraživanje obavljeno uz podršku Ministarstva inostranih poslova Norveške

Izveštaj je, takođe, deo projekta ESI Nova ekonomska geografija

Sva mišljenja izneta u ovom izveštaju odražavaju samo stavove ESI i centra Populari

Decembar 2007, Berlin-Sarajevo

Danas, dvanaest godina posle svog zlokobnog rata, Bosna i Hercegovina se u ogromnoj meri promenila. Doživela je povratak raseljenih lica, povratak imovine i sveobuhvatni proces demilitarizacije – sve to u velikim razmerama. Ponovo je uspostavljena sloboda kretanja. Ugasilo je međuetničko nasilje. Nove institucije na državnom nivou upravljaju jedinstvenim tržištem koje je u sve većoj meri integrisano. Promene koje su se tokom proteklih 12 godina zbile u Bosni po svojoj nepovratnosti i temeljnosti ne zaostaju za onima koje su preobrazile Zapadnu Evropu tokom prvih 12 godina po završetku Drugog svetskog rata.

U ovom izveštaju razmatraju se uslovi u jednoj opštini u Republici Srpskoj koja se nalazi na nekadašnjoj liniji fronta; ta opština je svojevremeno bila ozloglašena kao žarište (srpskog) nacionalizma. Doboje, koji je u ratu bio predvojen, da bi danas bio podeljen na četiri dela, već odavno kao u ogledalu odražava šire tendencije. Pre deset godina, Doboje je bio na zlu glasu kao centar tvrdokornog nacionalizma. Bošnjačka i hrvatska sela u okolini nemilosrdno su uništena. Ono malo preostalih nesrba bilo je izloženo žestokom pritisku, ne bi li i oni napustili tu sredinu. SDS (Srpska demokratska stranka), koju je osnovao Radovan Karadžić, čovek docnije optužen za ratne zločine, čvrsto je držala Doboje pod svojom kontrolom. Nije bilo naročitoj osnova za nadu da će multietnički život u ovom regionu ikada moći da bude vaspostavljen.

U suštini, međutim, poslednjih godina su se Bošnjaci vratili u sva ona sela u regionu Doboja u kojima su živeli pre rata. Širom opštine, vratilo se više od polovine predratnog bošnjačkog stanovništva. Vođi bošnjačke zajednice potvrđuju da “Bošnjaci nemaju apsolutno nikakvih problema u pogledu korišćenja sistema zdravstvene zaštite u Republici Srpskoj”, kažu da bošnjačka deca “bez ikakvih problema” pohađaju lokalne škole i da se lokalna policija ponaša “profesionalno”. Usled povratka u tako velikim razmerama, međuentitetska administrativna linija veoma malo znači u svakodnevnom životu ljudi. Demilitarizacija regiona je znak koliko se mnogo toga ovde promenilo – nigde se ne mogu videti pripadnici međunarodnih snaga. Već odavno su ukinuti kontrolni punktovi i pogranične kontrole. U garnizonu u kome su svojevremeno bili smešteni pripadnici SFOR-a kako bi kontrolisali ovo područje, danas su smeštene zajedničke oružane snage Bosne i Hercegovine.

Povratak, etničko reintegrisanje i obnova – sve to govori o lokalnim uspesima. Međutim, iako je otklonjena većina problema karakterističnih za period neposredno posle rata – etnički motivisano nasilje, odsustvo slobode kretanja i masovno kršenje imovinskih prava – ono što sada predstavlja najveću prepreku za dalji povratak raseljenog stanovništva jeste nepostojanje radnih mesta, nemogućnost rada, posebno u seoskim područjima. U isto vreme, praktično brisanje međuentitetske granične linije bilo je preduslov za gotovo svaki poslovni uspeh poslednjih godina. Na čemu god da nam danas u regionu Doboja zastane pogled, videćemo da su upravo ekonomske snage one koje prevazilaze podele iz vremena rata. Doboje je danas na korak od najvećeg komercijalnog ulaganja u novijoj istoriji Bosne, nove elektrane na uglj, koja će mu omogućiti da postane centar regionalne privrede.

Na integrisanje Bosne i Jugoistočne Evrope energetika – uglj i električna energija – bi mogla da ostvari onakav uticaj kakav je uglj imao tokom prvih faza evropskih integrativnih procesa u pedesetim godinama 20. veka. Zahvaljujući svome centralnom geografskom položaju Bosna i Hercegovina je veoma dobro locirana da snabdeva severozapadne susede (Hrvatsku i Sloveniju), baš kao i one na jugoistoku (Crnu Goru, Srbiju, Albaniju, Grčku, Makedoniju i Kosovo). Izgradnjom novih proizvodnih kapaciteta Bosna bi se našla u prirodnom položaju da doprinese ekonomskom napretku celog regiona.

U Doboju su svuda oživljene stare veze i to na obostranu korist. U ovom novom kontekstu ta raznovrsnost Doboja – i njegov strateški položaj potencijalnog regionalnog saobraćajnog, obrazovnog i energetskog centra – pružaju mu realni izlaz iz sadašnjih ekonomskih nedaća. Današnji i budući prosperitet Doboja – kao i ostalih mesta u oba bosansko-hercegovačka entiteta – zavise od ekonomskog uspeha Bosne i Hercegovine i njene sposobnosti da se integriše u regionalno i evropsko tržište.

Sadržaj

I POSLE DVANAEST GODINA	4
II BOSANSKA TVRĐAVA	5
III RAT I MIR.	7
1. Povratak Aziza i Emine	7
2. Ispravljanje etničkog čišćenja.10
3. Građani Republike Srpske11
IV DEPRESIJA U DOBOJU	14
V UGALJ I BOSANSKI SAN	17
1. Stanari17
2. Energetika i granice.19
3. Energija u Doboju23
VI PROSPERITETNI DOBOJ, PROSPERITETNA BOSNA?	25
ANEKS I RANIJI IZVEŠTAJI ESI O FUNKCIONALNOJ INTEGRACIJI	26
ANEKS II PROIZVOĐAČI ENERGIJE U BOSNI I HERCEGOVINI (2006)	30

I POSLE DVANAEST GODINA

Dvanaest godina po završetku rata, svet se u ogromnoj meri promenio.

Zemlja koja je svojevremeno bila poznata po svom militarizmu i od koje su njeni susedi strahovali uvedena je u novi odbrambeni savez. U nju su se integrisali milioni izbeglica. Posle perioda neposredno posle rata koji je protekao u znaku ekonomske i socijalne krize, njena privreda ponovo ostvaruje rast. Nekima od najgorih ratnih zločinaca je suđeno, kao što je suđeno i ideologiji koja je dovela do genocida. Neke javne ustanove su temeljno pretresene i prečišćene (iako to ne važi za sve institucije). Zemlja je ponovo počela da stiče poverenje svojih suseda. Njen povratak u svetsku zajednicu započet je dosad neviđenim korakom: ona je kroz nove evropske institucije podelila sa svojim nekadašnjim neprijateljima suverenitet nad svojim strateški najvažnijim industrijskim granama (ugalj i čelik). Dvanaest godina posle uspostavljanja mirovnog rešenja ta zemlja je potpisala Rimski ugovor, obavezujući se na punu integraciju u zajedničko evropsko tržište. Godine 1957. Zapadna Nemačka se kao društvo veoma razlikuje od društva koje je poraženo 1945. godine. I Evropa se temeljno promenila i uspostavljene su sve one institucije koje treba da preoblikuju kontinent i da stvore okvire za trajni mir.

Dvanaest godina posle svog zlokobnog rata, Bosna i Hercegovina se u ogromnoj meri promenila. Doživela je povratak raseljenih lica, povraćaj imovine i sveobuhvatni proces demilitarizacije – sve to u velikim razmerama. Ponovo je uspostavljena sloboda kretanja. Ugaslo je međuetničko nasilje. Nove institucije na državnom nivou upravljaju jedinstvenim tržištem koje je u sve većoj meri integrisano.

Da bi procenila razmere tih promena u selima i gradovima širom Bosne i Hercegovine, ESI je, u partnerstvu sa bosanskim centrom za socio-ekonomske studije Populari, sprovele sveobuhvatno istraživanje u nekoliko delova zemlje tokom minulih 18 meseci. Ovaj izveštaj predstavlja prvi deo te procene.¹⁾ U njemu se istražuju uslovi u jednoj opštini na nekadašnjoj liniji fronta, opštini koja je svojevremeno bila ozloglašena kao žarište nacionalizma. Doboj koji je u ratu bio predvojen, a danas podeljen na četiri dela već odavno je mesto na kome se, kao u ogledalu, odražavaju šire tendencije koje su prvo uništile Bosnu, da bi joj nedavno omogućile da se iznova, još jednom, vrati u život.

Zaključci sadržani u ovom izveštaju mogu iznenaditi one koji se sećaju Bosne i Hercegovine od pre nekoliko godina

i koji su već navikli da slušaju kako se o Bosni govori isključivo u apokaliptičnim kategorijama. Mi ovde tvrdimo da promene koje su se u proteklih 12 godina zbile u Bosni nisu ništa manje temeljne i duboke od onih koje su preobrazile Zapadnu Evropu tokom prvih 12 godina posle Drugog svetskog rata. To podjednako važi za Republiku Srpsku, srpski entitet čiji su se ratni vođi – Radovan Karadžić, Biljana Plavšić, Momčilo Krajišnik, Ratko Mladić i drugi – borili da unište Bosnu, kao što važi i za Bošnjačko-hrvatsku Federaciju. Situacija u Republici Srpskoj danas se razlikuje od one od pre 12 godina isto onako kao što se situacija u Zapadnoj Nemačkoj 1957. razlikovala od situacije 1945. godine.

Postoji još jedna zapanjujuća sličnost između (Zapadne) Evrope iz pedesetih godina i današnje Bosne. Reč je o pojavi ekonomskih snaga kao najmoćnijeg pokretača političkih i društvenih promena. Gde god da vam danas u dobojskom regionu padne pogled, videćete da su ekonomske snage te koje prevladavaju ratne podele – od bošnjačkih zemljoradnika do privatizovanih industrijskih preduzeća, od privatnih obrazovnih ustanova do najvećeg i najvažnijeg regionalnog energetskog projekta. Doboj je danas na korak od dobijanja najvećeg komercijalnog ulaganja u novijoj istoriji Bosne, nove elektrane na ugalj, zahvaljujući kojoj će postati čvorište regionalne privrede. Na integrisanje Bosne i Jugoistočne Evrope energetika – ugalj i električna energija – bi mogla da ostvari onakav uticaj kakav je ugalj imao tokom prvih faza evropskih integrativnih procesa u pedesetim godinama 20. veka.

Ovo je neispričana priča o Bosni. Gotovo je neverovatno koliko je preovlađujuće mišljenje o ovoj maloj zemlji usred Evrope izmešteno iz realnosti, što je samo dovelo do nastanka pogrešnih političkih i diplomatskih strategija. Krajnje je vreme da se spoznaju i priznaju suštinske promene koje su se zbile u Bosni i da se pažnja usredsredi na ona pitanja koja su danas stvarno bitna – pre svega na pružanje podrške realnom privrednom rastu koji bi mogao da stvori uslove za zapošljavanje. U kontekstu evropskih integracija upravo su ekonomske snage te koje Bosancima otvaraju izgleda za prosperitetnu i mirnu budućnost.

¹ Sledeći izveštaj čiji su autori ESI i Populari o posleratnom preobražaju centralne Bosne biće objavljen početkom 2008. godine.

II BOSANSKA TVRĐAVA

Reka Bosna je okosnica Bosne i Hercegovine. Izvor joj je zapadno od Sarajeva, u podnožju planine Igman. Reka teče na sever i preseca dva centralna regiona planinskog središta Bosne – Sarajevski i Zenički basen. Tako preseca put kojim su tokom istorije stupali zavojevači Bosne. Neki od tih zavojevača – Mađari (Ugri) i Habsburzi – stizali su sa severa; ostali – pre svega Osmanlije – stizali su sa juga. Strateška uloga ove centralne bosanske arterije jasno se vidi na osnovu mnogobrojnih tvrđava podignutih duž njenih obala. Jedna od najvažnijih među njima, ona koja se prvi put pominje početkom 15. veka, jeste tvrđava Gradi-
na u Doboju.

Pre deset godina, Doboj je bio ozloglašen kao centar tvrdokornog srpskog nacionalizma. Na kraju rata u Bosni stara muslimanska čaršija bila je "etnički očišćena" od svojih stanovnika, kuće u njoj bile su nezakonito zaposednute, a ulice preimenovane tako da su dobile imena četničkih vođa. Ono malo preostalih nesrba u Doboju bilo je izloženo žestokom pritisku, ne bi li napustili to područje. Bošnjačka i hrvatska sela u blizini bila su nemilosrdno uništena. Tako je 1996. godine organizacija Human rights watch (Human Rights Watch) poimence navela dobojsku opštinu kao mesto u kome vlada:

lidera, zvaničnika i civila koji su uspostavili ilegalnu mrežu po uzoru na mafijašku... Oni dejtonski mirovni proces doživljavaju kao neposrednu pretnju svojoj bazi moći koju su ustanovili tokom rata... Planovi te ilegalne paravojne mreže obuhvataju 'destabilizaciju mirovnog procesa, pružanje otpora IFOR-u²⁾ i međunarodnim agencijama u saradnji sa srpskim stanovništvom u Republici Srpskoj, podsticanje opšteg animoziteta prema drugom entitetu – Bošnjačko-hrvatskoj Federaciji – i uništenje svih umerenih srpskih elemenata, uključujući tu i srpske opozicione stranke i pojedince koji ni na koji način nisu povezani sa SDS.³⁾'

SDS (Srpska demokratska stranka), koju je osnovao Rado-
van Karadžić, čovek docnije optužen za ratne zločine, čvr-
sto je držala Doboj pod svojom kontrolom. Nije bilo naroči-
tog osnova za nadu da će multietnički život u ovom regio-
nu ikada moći da bude obnovljen.

Pre rata stanovništvo Doboja bilo je izrazito mešovito. Prema popisu iz 1991. godine, u opštini Doboj živelo je 102.630 stanovnika: njih 40 posto bili su Muslimani (Boš-
njaci), a 38,8 posto Srbi. Hrvati su činili 13 posto stanov-
ništva, dok su oni koji su izabrali da se izjasne kao Jugoslo-
veni i pripadnici drugih nacionalnosti činili još osam posto. Većina stanovništva živela je u selima koja su (kao i u celoj Bosni) bila prevashodno monoetnička. Bilo je 10 hrvatskih, 17 bošnjačkih i 40 srpskih sela (samo u pet sela živelo je mešovito stanovništvo).

Za vreme rata (1992-1995) linija fronta je presećala terito-
riju dobojske opštine. Praktično svi nesrbi bili su proterani iz područja koja su Srbi držali pod kontrolom; počinjeni su mnogobrojni ratni zločini, a Bošnjaci su sistematski muče-
ni u logorima. Posle potpisivanja Dejtonskog mirovnog spo-
razuma 1995. godine Doboj je ostao napeti grad na granici,

Tabela 1: **ETNIČKA STRUKTURA OPŠTINE DOBOJ, PREMA POPISU IZ 1991.**

	MUSLIMANI	SRBI	HRVATI	JUGOSLOVENI	ostali	UKUPNO
Grad	11.133	8.088	2.755	4.334	1.269	27.579
Sela	30.010	31.809	10.554	1.399	1.282	75.054
UKUPNO U OPŠTINI	41.143	39.897	13.309	5.733	2.551	102.633

"...apsolutna, autokratska kontrola jedne grupe lokalnih političkih vođa bosanskih Srba, šefova policije, partijskih

međunarodnih snaga pod vođstvom NATO koje su bile raspoređene u Bosni od kraja 1995. do kraja 1996. godine. Na smenu IFOR-u došao je SFOR (Snaga za stabilizaciju).

3 Human Rights Watch, "The Continuing Influence of Bosnia's Warlords" ("Nastavlja se uticaj ratnih gospodara Bosne"), decembar 1996, str. 2.

mesto u kome se monoetnička Republika Srpska našla licem u lice sa bošnjačkom i hrvatskom "Federacijom". Ova nova "međuentitetska administrativna granična linija" poklapala se sa linijom vojnog fronta. Usled toga se jedan deo predratne teritorije opštine Doboj našao u Federaciji. Deo u Federaciji podeljen je na tri nove opštine: Doboj – Istok (bošnjački), Doboj – Jug (bošnjački) i Usora (hrvatski).

Pre rata, u oblastima u kojima su sada formirane ove tri nove opštine, živelo je oko 16.000 ljudi. Od preostalih 86.500 predratnih građana opštine Doboj proterano je oko 30.000 Bošnjaka i 10.000 Hrvata. Na njihovo mesto došlo je oko 26.000 Srba raseljenih u Doboj iz drugih delova Bosne. Tako je Doboj u Republici Srpskoj godine 1996. imao oko 72.500 stanovnika, gotovo isključivo Srba.⁴⁾ U periodu neposredno posle rata, organizovane skupine Srba nasiljem su reagovale na svaki pokušaj bivših stanovnika da se vrate u svoje domove. Tokom cele 1996. i 1997. godine nastavili su se napadi na potencijalne povratnike i njihovu imovinu. Sa izuzetkom nekolicine onih koji su se vratili u sela u Zoni razdvajanja (ZoS) koja je bila pod međunarodnom kontrolom, posleratni Doboj je postao monoetnička tvrđava.

Upravo je zbog tog sumornog polazišta iskorak iz te situacije predstavljao izvanredno ostvarenje, onda kada je do njega došlo. U avgustu 1997. godine SFOR je preuzeo kontrolu nad specijalnim policijskim snagama Republike Srpske, koje su bile instrumentalizovane u onemogućavanju povratka. SFOR je tražio od pripadnika tih snaga da otkriju svoje oficire, da kažu gde se nalaze oružje, municija i oprema i da se podvrgnu temeljnom procesu restrukturisanja. Jedan ogranak specijalne policije u Doboju odbio je da se povinuje tom naređenju.⁵⁾ SFOR je 10. novembra 1997. godine izvršio upad u njihovo sedište, konfiskovao sve što je tu našao i razoružao sve pripadnike specijalnih policijskih snaga oduzevši im dozvolu za rad.⁶⁾ Narednih godina lokalna policija je transformisana zahvaljujući reformama u bezbednosnom sektoru i procesu bezbednosne provere koji je sprovedla međunarodna policija UN (IPTF). Prioritet je bio da se uklone svi oni pripadnici policije koji su učestvovali u ratnim zločinima. Neki od počinitelaca ratnih zločina u Doboju bili su izvedeni pred sud. Nikola Jorgić, vođa jedne paravojne grupacije, uhapšen je u Nemačkoj.

U septembru 1997. godine sud u Diseldorfu ga je osudio na doživotnu robiju zbog genocida počinjenog u regionu Doboja.⁷⁾ Sasvim nedavno, u oktobru 2007. godine, pritvoren je vođa jedne druge paravojne formacije *Predini vukovi*, Predrag Kujundžić; njemu će se pred Većem za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine suditi za zločine protiv čovečnosti. Optužen je da je naredio mnogobrojna ubistva i silovanja protiv nesrpskog civilnog stanovništva u Doboju 1992. godine kao i da je sam učestvovao u njihovom izvršenju.⁸⁾

Demontiranje gradskih policijskih struktura iz vremena rata utrla je put za povratak dobojskih Bošnjaka. Tokom minule decenije više od polovine predratnog bošnjačkog stanovništva (procenjuje se da je reč o 16 do 18 hiljada ljudi) vratilo se u ovu opštinu.⁹⁾ Danas Bošnjaci čine više od jedne trećine svih učenika koji pohađaju srednjoškolske ustanove u Doboju. Sadašnji načelnik opštine Doboj Obren Petrović (SDS) koji je na taj položaj izabran 2004. godine predviđa Doboju budućnost koja će predstavljati potpuni raskid sa ratnom prošlošću. Predstavniku ESI Petrović je rekao:

"Kada sam pre četiri godine postao gradonačelnik, želeo sam da otvorim Doboj. Čim sam otvorio srednje škole, bošnjačka deca iz Federacije počela su da pohađaju nastavu u njima. Moramo nastaviti ovim putem. Moramo stvoriti uslove da ponovo postanemo trgovinski centar i saobraćajni čvor, da postanemo regionalni centar. Takođe moramo postati turistički centar. Žao mi je što nemamo pristojan hotel. A kad bude izgrađen novi auto-put povezivaćemo severnu Hrvatsku sa hrvatskom obalom i ljudi će ovde ostajati da noće. Mi želimo da revitalizujemo prirodu, i za Srbe, i za Hrvate, i za Bošnjake."¹⁰⁾

Posetilac koji se danas penje ka tvrđavi Gradina, prolazeći kroz staru muslimansku četvrt videće da je to područje koje se iznova vraća u život. U istorijski centar tog dela grada (*čaršiju*), čiji koreni vode još od 15. veka, sada se vratila polovina nekadašnjeg bošnjačkog stanovništva. Glavna ulica koja je tokom rata dobila ime Pop Ljubina nedavno je preimenovana u Ulicu Meše Selimovića, muslimanskog pisca rođenog u Tuzli. Kada uđe u tvrđavu Gradina posetioca

4 CIMIC-Verband GECONSFOR (L) Rajlovac, "Bericht für die Flüchtlingsrückkehr, Opština 25: Doboj. Stand Juli 1998", Rajlovac, 17. jul 1998. Prema ovom izvoru (a on se temelji na podacima iz opštine Doboj u Republici Srpskoj) stanovništvo Doboja (RS) u 1998. obuhvatalo je 42.598 domaćih Srba, 25.920 raseljenih Srba, 1.100 Bošnjaka, 372 Hrvata i 570 ostalih (ukupno 70.560 ljudi).

5 Izveštaj generalnog sekretara UN o misiji UN u Bosni i Hercegovini, S/1997/694, 8. septembar 1997, stav 8.

6 SFOR, Stenogram međunarodne konferencije za novinare održane u Sarajevu 10. novembra 1997, na internet adresi: nids.hq.nato.int/sfor/trans/1997/t971110a.htm .

7 Trial Watch, na internet adresi: www.trial-ch.org/en/trial-watch/profile/db/fatcs/nikola_jorgic_283.html.

8 Saopštenje za štampu Suda Bosne i Hercegovine, *Naložen pritvor za Predraga Kujundžića*, na internet adresi: www.sudbih.gov.ba/?id=555&jezik=e. Dobojska policija je oduzela pasoš još jednom čoveku koji je osumnjičen za ratne zločine, bivšem predsedniku ogranka SDS u Doboju Milanu Ninkoviću. Razgovor predstavnika ESI sa Milenom Boškovićem, zamenikom načelnika Centra javne bezbednosti u Doboju, vođen u novembru 2007. godine.

9 Da bi se preciznije sagledao broj izbeglica treba obratiti pažnju na fusnotu 29, str. 16.

10 ESI razgovor sa Obrenom Petrovićem, načelnikom opštine Doboj, vođen u novembru 2007. godine.

pozdravlja čuvar u srednjovekovnoj odeći. Tu je i “etno kafe”, jedna mala pozornica i nedavno izgrađeni sportski teren. Otkako je 2006. ponovo otvorena, tvrđava je bila domaćin čitavog niza kulturnih događaja. U februaru 2007. godine ovde je održan festival bosanske kuhinje, na kome su učestvovala i goste dočekivale žene obučene u srpsku, bošnjačku i hrvatsku tradicionalnu narodnu nošnju. U maju 2007. godine tvrđava je bila domaćin prvog bosanskog *Turističkog festivala* kojim je otvorena letnja turistička sezona. Tokom leta 2007. godine na tvrđavi su održani muzički i pozorišni festival. Posle nekoliko godina mrtvila, život se vratio na Gradinu.

Iza svih tih novih aktivnosti stoji jedan čovek: Miodrag Bosić. Rođen je 1969. u Doboju, a rodni grad je napustio 1989. da bi se uputio na studije poljoprivrede u Novom Sadu. Kada je 1992. godine izbio rat u njegovom rodnom gradu, odlučio je da ostane u Srbiji. Posle sedam godina rat je i njega stigao. Kada su u vazдушnim napadima NATO u vreme kosovskog rata uništena tri mosta preko Dunava u Novom Sadu odlučio je da se vrati u Dobj. U tridesetim godinama morao je iznova da započne svoj život. Konačno je osnovao jednu nevladinu organizaciju za davanje saveta opštinskim vlastima o pitanjima ekonomskog razvoja.

Dok je istraživao turistički potencijal grada Bosić je otkrio u koliko se tužnom stanju nalazi dobojska tvrđava. Godinama nije bila održavana i njeni kameni zidovi pokazivali su znake oštećenja. Lokalno stanovništvo je celo to područje pretvorilo u veliku deponiju. Bosić je prikupio finansijska sredstva od Švedske agencije za razvoj, SIDA, kao i od opštine. Cilj mu je bio da pretvori tvrđavu u mesto koje će biti privlačno za turiste koji putuju dolinom reke Bosne:

“Izražavamo dobrodošlicu posetiocima iz cele Bosne. Cilj nam je da razredi iz oba entiteta i svi ostali koji putuju bosanskim auto-putem posete ovu tvrđavu. Ovde nećete naći nijedan nacionalni simbol. Odbijamo zahteve da se ovde na tvrđavi održavaju politički skupovi. Ovo nije ni hrvatska, ni srpska ni muslimanska tvrđava, već spomenik koji pripada istoriji Bosne.”¹¹⁾

Kada danas sa tvrđave Gradina pogledate na centar grada videćete minarete ponovo izgrađenih džamija pored zvonika pravoslavnih crkava, kao i potpuno rekonstruisanu katoličku crkvu u neposrednoj blizini upravo obnovljene sinagoge. *Ezan* (muslimanski poziv na molitvu) može se čuti pet puta dnevno, dok crkvena zvona zvone svakog sata. Očigledno pitanje koje se postavlja glasi: kako je došlo do ovog preobražaja? I šta je to što će biti potrebno da bi multietnički Dobj ekonomski prosperirao u narednoj deceniji?

III RAT I MIR

1. Povratak Aziza i Emine

U maju 1992. godine srpske vlasti u Doboju su naredile ljudima koji su živeli u Ševarlijama, Pridjelu i Potočanima na istočnoj obali Bosne da predaju oružje. Od kraja 1991. godine vodile su se borbe u obližnjoj Hrvatskoj. Onda je u aprilu 1992. godine izbio rat u Bosni i Hercegovini. Seljani su isprva verovali da će ih ostaviti na miru ako budu saradivali sa vojskom. Nisu bili u pravu.

Artiljerijski napad na ta tri sela izvršen je 17. juna 1992. godine. Seljani su u panici pokušali da pobegnu prelazeći reku Bosnu, u to vreme nabujalu usled obilnih kiša. U tom artiljerijskom napadu ubijeno je dvoje, a ranjeno šestoro ljudi, dok se njih troje udavilo u reci. Pripadnici srpskih paravojnih snaga su sutradan ušli u sela, noseći maske da bi prikrili identitet. Demolirali su džamiju u Ševarlijama i digli u vazduh njen minaret. Sistematski su uništili sve kuće. U Ševarlijama su ubili 30 muškaraca, a u Pridjelu i Potočanima 23 muškarca. Oko 300 ljudi, mahom žena, dece i starijih, zarobljeno je i odvedeno u vojne kasarne u Ševarlijama.¹²⁾

Aziz Ibraković, kome je danas 65 godina, otišao je iz Ševarlija jedan dan pre napada. Ostatak rata proveo je na drugoj obali reke Bosne, koju je kontrolisala armija BiH u kojoj su dominirali Bošnjaci. Reka je tada predstavljala prvu liniju fronta i njene obale su obilato minirane. Za sve vreme rata Aziz je mogao da vidi svoje selo. Ono što nije mogao da vidi bile su masovne grobnice sa telima seljana ubijenih 18. juna 1992. godine; te grobnice su otkrivene tek mnogo godina kasnije.

Emina Mustafčić, nastavnica matematike i fizike kojoj je danas 48 godina, izbegla je iz Ševarlija sa dvema ćerkama, koje su u to vreme imale jednu, odnosno četiri godine; izbegle su 17. juna 1992. godine. Njen muž Rešad Mustafčić, brat Salih Durmić i roditelji Meira i Smail ostali su u selu kako bi zaštitili svoje domove. Emina je 18. juna čula pucnje na drugoj obali reke Bosne. Videla je kako se dim uzdiže iznad sela. Tek posle nekoliko meseci saznala je da su njen muž, brat i otac hladnokrvno ubijeni u blizini džamije, a da su im tela spaljena sa telima još četvorice drugih muškaraca. Eminina majka Meira bila je jedna od onih koje su zarobljene. Dve noći je provela u vojnoj kasarni u Ševarlijama, a potom je puštena. Otišla je u Kakanj, grad udaljen 110 kilometara od Doboja, u pravcu juga, gde je u to vreme živela Eminina sestra. Emina i njene ćerke su uspele da se kao izbeglice domognu Francuske i provele su godinu dana u

¹²⁾ ESI razgovori sa Eminom Mustafčić, Azizom Ibrakovićem i drugim seljanima, vođeni u novembru 2007. godine.

¹¹⁾ ESI razgovor sa Miodragom Bosićem, avgust 2007. godine.

Šamoniju i dve godine u mestu Puji le None. U avgustu 1995. godine Emina je odlučila da se vrati u Bosnu, u kojoj je u to vreme još buktao rat, i da radi kao nastavnik u Zenici.

Kada je u decembru 1995. godine u Parizu svečano potpisan Dejtonski mirovni sporazum, Aziz Ibraković je živio u opštini Tešanj, zapadno od reke Bosne. Odmah je počeo da organizuje seljane iz Ševarlija, Potočana i Pridjela, pomno čuvajući sve tragove i podatke o tome kuda su izbegli. Međutim, kraj rata nije doneo ono čemu se on nadao – nije doneo povratak u Ševarlije.

Zapravo je 1996. godina bila godina razočaranja za sve potencijalne povratnike u Doboju. Jedna grupa bošnjačkih posetilaca je 29. aprila 1996. godine postala nestrpljiva, pošto je satima čekala na međunarodne snage, policiju UN¹³ i lokalnu policiju da im omoguće da uđu u Republiku Srpsku kako bi posetili svoje nekadašnje domove. Pedesetak ljudi je pokušalo da zaobiđe kontrolni punkt i izgubilo se u minskom polju. Jedan čovek je smrtno stradao, a njih sedmoro je povređeno.¹⁴ U najvećem broju slučajeva, skupine srpskih civila čekale su na graničnim prelazima kako bi potencijalnim povratnicima onemogućile povratak u Republiku Srpsku. Kada je 10. maja 1996. godine jedna grupa od 60 Bošnjaka uspela da uđe u Republiku Srpsku ne bi li obišla groblje, dočekali su ih meci iz snajperskih pušaka. Ogorčena grupa Srba razbila je vetrobran jednog automobila koji je pripadao policijskim snagama UN. Čitav događaj je posmatralo dvadesetak policajaca Republike Srpske, uključujući tu i zamenika načelnika policijske stanice u Doboju, ali su odbili da intervenišu. Pripadnici međunarodnih vojnih snaga morali su da spasavaju bošnjačke posetioce.¹⁵ Autobuse koji su prevozili 84 Bošnjaka koji su želeli da posete selo Potočani 1. juna je kamenovala neprijateljski nastrojena grupa Srba, i tom prilikom su dva čoveka ranjena.¹⁶ Visoki komesar za izbeglice Ujedinjenih nacija (UNHCR) podneo je 11. novembra izveštaj u kome je naveo da je u oblasti Doboja, Prijedora i Brčkog dignuto u vazduh 200 bošnjačkih kuća. "Svedoci smo sistematskog nasilja nad imovinom, sistematskog uništenja kuća kako bi se osiguralo da se pripadnici manjina neće vratiti", izjavio je u očaju pred-

stavnik UNHCR.¹⁷ Istog dana trojica Bošnjaka su ranjena kada je na njihovo vozilo otvorena vatra dok su se vozili kroz Poljice, u blizini železničke stanice u Doboju.¹⁸ Sutradan je protiv povratka Bošnjaka u Poljice demonstriralo 30 ljudi naoružanih gvozdenim šipkama.

Prve sastanke između ševarlijskih Bošnjaka i lokalnih srpskih vlasti organizovao je UNHCR u Miljkovačkom garnizonu u neposrednoj blizini Doboja; u tom garnizonu su u to vreme bile stacionirane međunarodne snage IFOR. Aziz se seća tih sastanaka kao "bolnih":

*"Naglašavali smo da ni za šta nismo krivi. Nismo se približili jedni drugima, ali je iz sastanka u sastanak drugoj strani postajalo sve jasnije da je naš povratak neminovan."*¹⁹

U septembru 1997. godine u celoj zemlji su održani prvi opštinski izbori posle rata. Aziz Ibraković je glasovima raseljenih bošnjačkih birača izabran za odbornika u Skupštini opštine Doboju. Kada je skupština održala svoju prvu konstitutivnu sednicu u nekadašnjoj gradskoj bioskopskoj sali, još uvek nije mogao da se vrati u svoju srušenu kuću.

Te godine pune razočaranja Aziz je proveo organizujući svoje suseljene. Opštini je podneto prvo 50, a potom 100 zahteva za povratak. Na kraju je bilo 400 takvih zahteva. Tek 1998. godine – dakle dve i po godine pošto je Dejtonski sporazum stupio na snagu – ti naponi su urodili plodom. U maju 1998. godine šef lokalne kancelarije UNHCR u Doboju Oliver Berč (Birch) odveo je Aziza na stranu i zamolio ga da "odredi datum za povratak" u Ševarlije:

"Odlučio sam da to bude 1. jun 1998. godine. Rečeno nam je da napravimo spisak od 100 porodica, ali ja sam na spisak stavio svih 113 koje su želele prve da se vrate."

13 Međunarodne policijske snage UN (IPTF) bile su stacionirane u Bosni od kraja 1995. do 2002. godine.

14 www.nato.int/ifor/trans/t960430a.htm, IFOR, stenogram sa međunarodne konferencije za novinare održane u Sarajevu 30. aprila 1996. godine.

15 www.nato.int/ifor/trans/t960510a.htm, IFOR, stenogram sa međunarodne konferencije za novinare u Sarajevu, 10. maja 1996. godine.

16 www.nato.int/ifor/trans/t960603a.htm, IFOR, stenogram sa međunarodne konferencije za novinare održane u Sarajevu 3. juna 1996. godine.

17 Predstavnik UNHCR Kris Janovski, IFOR, stenogram sa međunarodne konferencije za novinare održane u Sarajevu 11. novembra 1996. godine, na internet adresi: www.nato.int/ifor/trans/t961111a.htm.

18 Bilten OHR (Kancelarije visokog predstavnika) br. 25, 15. novembar 1996, na internet adresi: www.ohr.int/ohr-dept/presso/chronology/bulletins/default.asp?content_id=4950.

19 ESI razgovor sa Azizom Ibrakovićem, vođen u septembru 2007. godine.

PANORAMA DOBOJA

Krenuli smo u rano jutro. Kada smo stigli do svog sela koje se uzdiže na brdu iznad reke Bosne svi smo seli i samo smo plakali. Svake nedelje dolazilo je sve više ljudi i uskoro je celo selo bilo puno povratnika. Vladao je pravi haos i očajnički nam je bila potrebna pomoć. Posle mesec dana počeli smo i da noćivamo u svom selu.”

Godine 1998. Ševarlije su predstavljale pravu divljinu, kuće su bile popljačkane i spaljene. Celo to područje na obali reke Bosne bilo je minirano, uključujući tu i osnovnu školu. Bašte, kuće i putevi bili su zarasli u korov. Prve komšije koje su pomogle bošnjačkim povratnicima bili su raseljeni Srbi koji su sada živeli u susednim selima. Dok u selu nije bila otvorena prva bakalnica, povratnici su svakodnevne potreštine kupovali u srpskom dućanu u Potočanima. Nije se dogodio nijedan incident koji bi bacio senku na ovaj povratak. Policija RS je svakog dana patrolirala selom. SFOR nikada nije bio daleko i svojim prisustvom je pružao suštinski značajne garantije.

Da bi povratak uspeo od ključnog je značaja bila masovna podrška međunarodnih donatora. Većina stanovnika Ševarlija bila je bez igde ičega; nisu imali nikakvu ušteđevinu. Mnogi među njima izdržavali su se tako što su povremeno nešto radili. Tako je brzina povratka na kraju bila direktno zavisna od priliva donatorske pomoći za podršku obnovi. Pre rata u selu se nalazilo oko 450 kuća. Godine 1998. Evropska komisija je finansirala rekonstrukciju prvih 100 kuća.²⁰ Uz podršku različitih donatora podignuto je još 289 kuća.²¹ Sami vlasnici su rekonstruisali još 93 kuće; to su mahom bili ljudi koji su živeli i zarađivali u inostranstvu. U 2007. godini ostalo je još samo 69 kuća koje nisu rekonstruisane. One pripadaju vlasnicima koji su započeli novi život u Federaciji ili u inostranstvu.²²

20 Zajednički program Evropske komisije i Kancelarije Svetske banke za Jugoistočnu Evropu, *The EU reconstruction programme for Bosnia and Herzegovina detailed by sector*, na internet adresi: www.seerecon.org/bosnia/ec/sectors/return-contracts.htm.

21 Mesna zajednica Ševarlije, *Stanje rekonstrukcije stambenih objekata u MZ Ševarlije sa 07/2007. godine*, 2007.

22 ESI razgovor sa Edinom Hodžićem, sekretarom Mesne zajednice Ševarlije, vođen u avgustu 2007. godine.

Lokalna elektrodistribucija je 1998. godine uz podršku USAID obnovila snabdevanje električnom energijom. Nedugo potom na električnu mrežu je povezano 120 kuća. Uz finansijsku pomoć USAID realizovan je program vodosnabdevanja koji je bio planiran još pre rata; u početku su njime bile obuhvaćene 44 kuće. Centar mesne zajednice obnovljen je zahvaljujući donacijama. Godine 2004. završena je obnova džamije. Kako se povratak predratnog stanovništva ubrzavao, tako je napetosti u Ševarlijama postepeno bivala sve manja. Aziz Ibraković se seća:

“Prvi sa kojima smo stvarno uspostavili odnose bili su raseljeni Srbi. Njih je zadesila ista ona sudbina koja je i nas zadesila. Znali su šta znači živeti na tuđem vlastištvu. Oni su mogli da shvate našu potrebu da dođemo kući.”²³

Eminina majka Meira bila je među prvim stanovnicima Ševarlija koji su dobili donaciju da obnove porodičnu kuću. Vratila se 1999. godine. Masovna grobnica u kojoj su se nalazila tela članova njene porodice otkopana je 2000. godine. Nije bilo moguće identifikovati ni razdvojiti nagorela tela. Meira ih je svojih rukama oprala. Onda su posmrtni ostaci ponovo sahranjeni. Eminina majka je rekla predstavnicima ESI da je “najveća kazna za te zločince to da hodaju zemljom sa svim tim zločinima na savesti i bez nade u iskupljenje.”²⁴

Otkako joj se majka vratila u Ševarlije, Emina bi sa ćerkama svakog vikenda dolazila autobusom iz Zenice u selo, da bi je posetila. Budući da se u Ševarlije vraćao sve veći broj porodica, postavilo se pitanje školovanja dece. U početku su seljani slali decu autobusima u škole u obližnjoj Federaciji. Onda je 2000. godine ponovo otvorena osnovna škola u Ševarlijama. Područje oko škole tada je još bilo minirano. Godine 2003. seoske starešine su pitale Eminu Mustafčić da li bi želela da se vrati i radi kao nastavnica u lokalnoj školi. Emina je pristala, prijavila se za posao i odmah bila primljena. Onda se i sama vratila u selo. Ponekad je još progone sećanja: “Moj otac je ovde proživio ceo svoj život, tu je osetio trenutke sreće, doživio je da vidi svoje unuke... Ali moj muž i moj brat su još bili mladi ljudi”. Ona kaže da je situacija bila veoma teška i za njene ćerke koje danas imaju 17 odnosno 20 godina. Starija ćerka je prolazila kroz periode kada ni sa kim nije želela da razgovara. Njeni nastavnici su često bili zabrinuti, ali im je Emina objasnila da je to način na koji se njena ćerka nosi sa gubitkom oca. Ona danas studira na Univerzitetu u Sarajevu. Mlađa Eminina ćerka pohađa Srednju medicinsku školu u Doboju.

23 ESI razgovor sa Azizom Ibrakovićem, vođen u septembru 2007. godine.

24 ESI razgovor sa Meirom Durmić, vođen u avgustu 2007. godine.

Osnovna škola u Ševarlijama (ima devet razreda) ogranak je Osnovne škole "Sveti Sava" u Doboju. Svih 175 đaka koji pohađaju ovo istureno odeljenje u Ševarlijama su Bošnjaci. Petoro nastavnika, među kojima je i Emina, predaje samo u Ševarlijama; svih petoro su Bošnjaci. Preostalih 10 nastavnika (polovinu njih čine Bošnjaci, a drugu polovinu Srbi) predaju i u Ševarlijama i u matičnoj osnovnoj školi u Doboju. U isturenom odeljenju razredna nastava se odvija prema nastavnom programu koji važi u Republici Srpskoj, ali se za nastavu "nacionalnih" predmeta (maternji jezik, istorija, geografija) koriste nastavni program i udžbenici iz Federacije. U školi se govori na bošnjačkom jeziku. Koriste se i latiničko i ćiriličko pismo, pošto su deca dužna da poznaju oba ta pisma, ali u većini nastavnih predmeta prevladava latinica. Časove islamske veronauke u Ševarlijama drži lokalni imam.

Emina predaje matematiku i prirodne nauke. Na pitanje o razlici u programima za njene predmete između zeničko-dobojskog kantona i nastavnog programa u Republici Srpskoj, Emina se smeje: "Zar dva i dva nisu uvek četiri?" Ima dobre odnose sa kolegama Srbima. Zajedno proslavljaju verske praznike tako što u školu donose kolače i slatkiše. "Ljudi nisu zavedeni", kaže Emina. "Političari na vrhu pokušavaju da raspire mržnju ne bi li tako sebi obezbedili ličnu korist, ali se mi više ne damo prevariti."

Kako se situacija normalizuje, tako se u svakodnevnom životu gubi značaj međuentitetske granične linije oko Doboja. Preko Bosne koja je svojevremeno predstavljala prvu liniju fronta 2004. godine podignut je novi most; zahvaljujući tom mostu Ševarlije su direktno povezane sa glavnim auto-putem koji spaja sever i jug, polazeći iz Hrvatske i završavajući u Sarajevu. Za izgradnju tog mosta bila je potrebna saradnja između opštine Doboje (koja je podigla pristupni put na delu koji se nalazi u Republici Srpskoj), opštine Doboje-Jug (koja je podigla pristupni put na drugoj strani, u Federaciji), Republike Srpske, Federacije i Zeničko-Dobojskog kantona. U leto 2007. godine, 12 godina posle rata, konačno je očišćeno od mina poljoprivredno zemljište polja duž obala reke Bosne.

2. Ispravljanje etničkog čišćenja

Ševarlije nisu nikakav izuzetak. Bošnjaci su se vratili u sva sela u području Doboja u kojima su živeli pre rata. Sela u koja su se vraćali bila su mahom razorena.²⁵⁾ Na celu

25 U selu Grapska Gornja stanovnici su se vratili u 433 domaćinstva. U Poljicima se ponovo nastanilo oko 1.000 Bošnjaka. U Maloj Bukovici, 180 Bošnjaka i 20 Hrvata ponovo živi uz oko 400 Srba. U selu Kotorško povratnici su se vratili u oko 450 domaćinstava. U Dragalovce se vratilo 60 Hrvata koji žive pored 200 Srba. ESI – razgovor sa predsednicima veća mesnih zajednica, vođen u septembru 2007. godine.

teritoriju opštine vratilo se više od polovine predratnog bošnjačkog stanovništva.²⁶⁾

Enes Suljkanović, koji danas ima 46 godina, rođen je u Prijedelu, selu koje se graniči sa Ševarlijama. Do maja 1992. radio je kao inženjer u velikoj krečani u Ševarlijama. Otišao je odande kada je seljanima naređeno da predaju oružje. "Već tada je mogla da se nasluti opasnost, a ja sam imao ženu i ćerku od četiri godine."²⁷⁾ Otišao je iz Doboja mesec dana pre no što je njegovo selo bilo do temelja spaljeno. Na opštinskim izborima 1997. godine Enes je izabran za odbornika u Skupštini opštine Doboje kao pripadnik Socijaldemokratske partije (SDP). Aktivno je lobirao kod međunarodnih organizacija da bi pružile podršku povratku raseljenih lica. Godine 2000. i on sam je mogao da se vrati u svoje selo. Ponovo je izgradio svoju kuću zahvaljujući podršci Švedske agencije za razvoj (SIDA). Njegova ćerka kojoj je danas 19 godina studira pravo u Doboju, dok njegov 11-godišnji sin pohađa osnovnu školu u Ševarlijama.

Godine 2004. Enes je ponovo izabran za odbornika u Skupštini opštine, a potom i za njenog predsednika. On tesno saraduje sa Srbinom, gradonačelnikom Doboja. Smatra da povratak Bošnjaka u Doboje predstavlja veliki uspeh:

"U suštini, mislimo da je Doboje bosanska opština koja prednjači kada je reč o povratku raseljenih. Jedan od razloga za to je to što je većina ljudi provela i ratni period i vreme neposredno posle rata vrlo blizu svojih domova – u Doboju Jug, Doboju Istok i Tešnju, gde sam se i ja nalazio, kao i u drugim obližnjim mestima – pa im je bilo lako da se vrate. Neki od njih još uvek rade u Federaciji i svakodnevno mogu bez teškoća da odlaze na posao, ali mi sada nastojimo da rešimo i taj problem, pokušavajući da ovde otvorimo radna mesta".

Ispostavilo se da jednu od najvećih prepreka za masovni povratak Bošnjaka u posleratnom periodu predstavlja postojanje velike zajednice Srba raseljenih iz Federacije koji su se doselili u Doboje i zauzeli bošnjačke kuće. Krajem 1999. godine visoki predstavnik, najviši civilni funkcioner međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini i najviši organ izvršne vlasti u posleratnoj BiH doneo je imovinske za-

26 U razgovorima sa 59 od 73 starešine lokalnih seoskih zajednica u opštini Doboje u septembru 2007. godine ESI je utvrdio da neki od njih znaju samo ukupni broj stanovnika svoje lokalne zajednice, dok ostali tačno znaju i broj domaćinstava. Prema njihovoj proceni, danas u seoskom području Doboja živi oko 11.000 Bošnjaka i najmanje 600 Hrvata. Bošnjački rukovodioci u gradu Doboju rekli su nam da se vratila otprilike polovina predratnog gradskog bošnjačkog stanovništva (oko 6.000 ljudi). Enes Suljkanović, Bošnjak koji je na čelu Skupštine opštine, takođe je ubeđen da se od 1997. godine vratilo bar 18.000 pripadnika manjinskih zajednica..

27 ESI razgovori sa Enesom Suljkanovićem, vođeni u avgustu i novembru 2007. godine.

kone kojima je propisano da se kuće i stanovi moraju vratiti predratnim vlasnicima i nosiocima stanarskog prava.

Ilija Jotić, (Srbin) i predsednik Saveta Mesne zajednice Poljice seća se da je trebalo uveravati raseljene Srbe da neće biti izbačeni na ulicu ako se Bošnjaci vrate u svoje kuće u Poljicama.²⁸⁾ Kako su se povratak Bošnjaka i primena imovinskih zakona ubrzali tokom 2000. godine, jedna od glavnih briga lokalnih vlasti postala je budućnost raseljenih Srba. U nastojanju da reši taj problem opština je isparcelisala delove opštinskog zemljišta. Prema Jotićevim rečima, onog trenutka kada je opština dodelila zemljišne parcele raseljenim Srbima, napetost je naglo smanjena i povratak je znatno olakšan. U Poljicama danas ima 200 domaćinstava Bošnjaka koji su se vratili posle rata, 500 domaćinstava Srba koji su tu živeli i pre rata a tu su još i 182 domaćinstva Srba koji su dobili zemljišne parcele. Širom područja Doboja oko 2.000 Srba živi na 636 na ovaj način dobijenih parcela.²⁹⁾ Ovo je dovelo do napetosti samo u selu Kotorsko. Međutim, čak i tu se povratak gotovo 1.500 Bošnjaka u njihove domove odvijao bez incidenta.³⁰⁾ Lokalni sudovi su rešavali imovinske sporove. Nasilja nije bilo.³¹⁾

U drugim delovima opštine međuetnički odnosi su prestali da budu zategnuti. Od 589 đaka škole "Dositej Obradović" – jedne od tri osnovne škole u gradu Doboju – njih 342 su Srbi, 237 su Bošnjaci, a 10 su Hrvati. Kako objašnjava direktor Lazo Pejčić, etnički Srbin, "bilo je moguće formirati odeljenje isključivo od Bošnjaka. Razgovarali smo o tome sa roditeljima i prevladavajuće mišljenje je bilo da je bolje da imamo mešovita odeljenja. Niko nije želeo etničku segregaciju." Nedavno je jedan Bošnjak, učenik te škole, pobedio na regionalnom školskom takmičenju iz matematike. "Radovali su se svi Jasminovi drugovi iz razreda, bacali su ga u vazduh kad se vratio sa takmičenja", kaže Pejčić. "Među decom nema etničkih napetosti".³²⁾ Vođi boš-

28 ESI razgovor sa Ilijom Jotićem, vođen u novembru 2007. godine.

29 ESI razgovor sa Jovom Jovićem, iz Ministarstva za izbeglice i raseljena lica, odeljenje sa sedištem u Doboju, o aktuelnoj situaciji u pogledu povratka, izbeglica i raseljenih lica prema zvaničnim statističkim podacima. Raseljenim licima dodeljeno je 636 parcele opštinskog zemljišta. U naselju Vila (Usora) koje se nalazi na obodu Doboja nalaze se 32 takve parcele, u Poljicama/Novom naselju nalazi se 90 parcela, u Poljicama/Gavrići 92 parcele; Lipac ima 70 takvih parcela, u Barama se nalazi 100 parcela, u Osječanima 12, u Bukovici Maloj 43 parcele, u Bukovici Velikoj 72 parcele, a u Trnovom polju (Kotorskom) nalazi se 125 parcela (Srbi u Kotorskom kažu da je u pitanju 126 parcela).

30 Procenjuje se da danas u inostranstvu, kako u Evropi, tako i u Sjedinjenim Državama, živi oko 2.400 nekadašnjih stanovnika naselja Kotorsko. Iz razgovora ESI sa Sadom Mesićem, vođenog u novembru 2007. godine.

31 Više podataka o predistoriji specifične situacije u Kotorskom može se naći na veb sajtu ESI: www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=298&city:ID=39.

32 ESI razgovor sa Lazom Pejčićem, vođen u novembru 2007.

njačke zajednice koji žive u Starom gradu potvrdili su ovo predstavnicima ESI: "Bošnjaci nemaju nikakvih problema da koriste sistem zdravstvene zaštite u Republici Srpskoj, bošnjačka deca "bez ikakvih problema" pohađaju lokalne škole, a lokalna policija se ponaša "profesionalno"."³³⁾

Jasan znak koliko se mnogo toga promenilo u Doboju jeste demilitarizacija celog regiona – nigde se ne mogu videti pripadnici međunarodnih snaga. Već odavno su napuštene svi kontrolni punktovi i postaje. Nekadašnji vojni logor SFOR-a³⁴⁾ u blizini Ševarlija na reci Bosni potpuno je prazan. Tokom 2006. godine tri vojske u BiH fuzionisale su se u jednu malu, profesionalnu vojsku. Danas su u garnizonu Miljkovac, u kome su svojevremeno bili stacionirani pripadnici SFOR-a kako bi kontrolisali celo područje, smešteni pripadnici Zajedničkih oružanih snaga Bosne i Hercegovine.

3. Građani Republike Srpske

Nusret Delić koji ima 39 godina predsednik je Udruženja poljoprivrednih proizvođača u Ševarlijama. Paravojne jedinice su 18. juna 1992. godine napale njegovo selo, a Nusret Delić se krio u šumi iznad Ševarlija. Docnije je prešao reku Bosnu i ostatak rata proveo kao vojnik na prvoj liniji fronta duž reke, toliko blizu svoje kuće da je mogao da je vidi s druge obale. Vratio se 2002. godine. On na najkonkretniji način pokazuje koliko ima poverenja u budućnost – u voćnjaku je posadio više od 300 sadnica jabuka.

Udruženje poljoprivrednih proizvođača u Ševarlijama ima preko 200 članova i nedavno se u njega učlanilo i 18 srpskih zemljoradnika. Mleko koje proizvode članovi ovog udruženja prodaje se jednoj mlekaru u Tesliću koja je u srpskom vlasništvu. Iako je cena u nekim mlekarama u Federaciji BiH viša, seljani imaju poverenja upravo u tu mlekaru čije se sedište nalazi u Republici Srpskoj. Neki članovi udruženja gaje krastavce koje prodaju za to specijalizovanoj zajednici u susednoj opštini Gračanica, na teritoriji Federacije. Nusret Delić planira da dogodine proda svoje jabuke jednom lancu samoposluga u Tešnju, mestu koje se takođe nalazi u Federaciji BiH.

33 ESI razgovori sa Sejfidinom Zonićem i Jusufom Sarajlićem, članovima Saveta MZ u Starom gradu Doboju (Čaršija), vođeni u novembru 2007. godine.

34 Posle potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine u Bosnu je stiglo 60.000 pripadnika međunarodnih snaga (IFOR). Njima na smenu došle su snage za stabilizaciju (SFOR) u decembru 1996. godine; te snage su brojale 32.000 vojnika. Početkom 2002. godine ostalo je još 19.000 pripadnika vojnih snaga, da bi se njihov broj do januara 2003. smanjio na 12.000. Kada je SFOR krajem 2004. godine napustio Bosnu, u zemlji se nalazilo svega 7.000 pripadnika međunarodnih snaga. Danas ukupni broj pripadnika stranih snaga (EUFOR) iznosi 2.500.

Tabela 2: ETNIČKI SASTAV NOSILACA PRAVOSUDNIH FUNKCIJA U DOBOJU 2007. GODINE*

	SRBI	BOŠNJACI	HRVATI
Okružno javno tužilaštvo	9	4	1
Sudije Osnovnog suda	6	2	2
Sudije Okružnog suda	11	5	2

* ESI – istraživanja u saradnji sa predstavnicima svih triju ustanova, novembar 2007. godine.

Zahvaljujući ovako velikim razmerama povratka u Doboju, međuentitetska granična linija veoma malo znači u svakodnevnom životu ljudi koji žive u ovom području. Preko te linije već godinama se odvija trgovina i ona je sasvim uobičajena pojava. Na zelenoj pijaci blizu reke Bosne u predgrađu Doboja često se mogu videti mušterije iz oba entiteta. Prodavci na malo u gradu Doboju kupuju robu na veliko u Federaciji, u opštini Doboju Jug. Jedan trgovac iz Ševarlija ima trgovinu koja sa prodavnicama otvorenim u opština Doboju Jug, Tešanj, Maglaj (sve su one u Federaciji) kao i u gradu Doboju. Drugi preduzetnik iz Ševarlija poseduje staklorezačku zanatsku radnju u Maglaju (Federacija). Drugi je kupio autobusku stanicu u Maglaju i tamo zapošljava deset ljudi iz Ševarlija.

Veliki napredak je postignut i na planu reintegracije Bošnjaka iz Ševarlija u javne ustanove u Doboju: petorica stanovnika Ševarlija zaposleni su kao policajci u Doboju, a jedan policajac svakog dana putuje na posao u Istočno Sarajevo (Republika Srpska). Jedan stanovnik Ševarlija je komunalni inspektor, dvoje seljana rade u lokalnoj ambulanti u Ševarlijama, a njih petoro u osnovnoj školi.

Sličan obrazac možemo videti širom opštine. U opštinskoj upravi Doboja danas radi 18 Bošnjaka (u toku je postupak zapošljavanja još dva komunalna inspektora).³⁵⁾ U upravnim odborima javnih preduzeća obično je angažovan i po jedan Bošnjak ili Hrvat.³⁶⁾ U okružnom tužilaštvu zaposleno je devet Srba i pet nesrba (Bošnjaka i Hrvata), a upražnjeno je još jedno radno mesto za Hrvata. U okružnom sudu u Doboju zaposleno je 11 Srba sudija i sedam nesrba na sudijskim položajima (videti tabelu). Od 800 pripadnika poli-

cije u dobojskom okrugu oko 125 njih (16 procenata) danas su Bošnjaci i Hrvati.³⁷⁾

Ponekad je teško privući kvalifikovane Bošnjake da obavljaju poslove u javnom sektoru u Republici Srpskoj. Predsednik Skupštine opštine Enes Suljkanović priseća se situacije u kojoj je bilo upražnjeno radno mesto direktora Doma zdravlja. Pokušao je da pronađe bošnjačkog kandidata, ali nije uspeo u tome. Glavni razlog bila je činjenica da su plate zaposlenih u javnom sektoru ponekad u Federaciji više i za po nekoliko stotina konvertibilnih maraka (KM). I prosvetni radnici zarađuju više u Federaciji – u Republici Srpskoj njihova prosečna plata iznosi oko 500 KM, dok u Federaciji, u zavisnosti od toga u kom su kantonu zaposleni, njihova prosečna plata iznosi oko 600 do 700 KM.

Milenko Bošković, zamenik načelnika Centra javne bezbednosti u Doboju primećuje da je saradnja sa policajcima iz Federacije “izvanredna”. Od 55 automobila ukradenih u okrugu koji pokriva dobojska policija i u susednim područjima u Federaciji tokom 2006. godine, 34 vozila su pronađena i vraćena vlasnicima upravo zahvaljujući policijskoj saradnji koja se odvija preko međuentitetske linije. Vozila su obično pronalazena u drugom entitetu – po pravilu, kradljivci automobila u Bosni skloni su da prebacuju ukradenu vozila preko međuentitetske granične linije u nadi da ih na taj način neće otkriti. Bošković takođe kaže da policija već godinama nije dobila nijednu prijavu nekog incidenta do koga bi došlo usled etničkih motiva. Enes Suljkanović potvrđuje da “od 2000. godine nije bilo ni jednog jedinog incidenta na etničkoj osnovi”. On je inače predsednik “Komisije za bezbednost građana” i “Komisije za bezbednost povratnika u opštini Doboju” u kojoj učestvuju predstavnici svih javnih organa zaduženih za osiguranje bezbednosti. Desetine povratnika sa kojima su predstavnici ESI razgovarali o bezbednosnoj situaciji u opštini potvrdili su da nema međuetničkih napetosti.

Tačno je da opština pruža ograničeni spektar usluga, ali bi bilo veoma teško naći nekakav obrazac diskriminacije. Uz finansijsku podršku opštine obnovljeno je 16 džamija.³⁸⁾ U novembru 2007. godine počeli su radovi na kanizacionom sistemu u starom gradu Doboju ispod tvrđave, ukupne vrednosti od oko 100.000 KM.³⁹⁾ I Bošnjaci u selu Kotorsko takođe su dobili kako posrednu, tako i neposrednu podršku i

35 ESI razgovori sa Enesom Suljkanovićem, predsednikom Skupštine opštine i Obrenom Petrovićem, načelnikom opštine Doboju, vođeni u novembru 2007. godine.

36 ESI razgovori sa Enesom Suljkanovićem, predsednikom Skupštine opštine i Obrenom Petrovićem, načelnikom opštine Doboju vođeni u novembru 2007. godine.

37 ESI razgovor sa Milenom Boškovićem, zamenikom načelnika Centra javne bezbednosti Doboju vođen u novembru. Okrug Doboju obuhvata opštine Bosanski Brod, Derвента, Doboju, Modriča, Petrovo, Pelagićevo, Šamac, Teslić i Vukosavlje. Okružno javno tužilaštvo i Okružni sud svojom teritorijalnom nadležnošću obuhvataju istu oblast.

38 ESI razgovor sa obrenom Petrovićem, načelnikom opštine Doboju, vođen u novembru 2007. godine.

39 ESI razgovor sa Enesom Suljkanovićem, predsednikom Skupštine opštine, vođen u novembru 2007. godine.

pomoć od opštine. To obuhvata znatna finansijska sredstva za izgradnju novog centra mesne zajednice i kupovinu skele koja bi pomogla seljanima da dođu do svojih njiva na drugoj obali reke Bosne, kao i uspešno podsticanje jednog italijanskog investitora da u Kotorskom otvori fabriku obuće u kojoj će se zaposliti pedesetak bošnjačkih povratnika. Prema rečima načelnice opštinskog odseka za obnovu i razvoj Eldine Mehinagić (Bošnjakinje), trenutno ima oko 500 građana koji su podneli zahteve za pomoć u obnovi i još nisu mogli da ostvare povratak zbog nedostatka finansijskih sredstava.⁴⁰⁾

Seoske starešine kako bošnjačkih tako i srpskih sela rekly su predstavnicima ESI da je već započela kampanja za lokalne izbore koji će se održati naredne godine. Jedna od nagrada za podršku birača je razvoj infrastrukture. S obzirom na činjenicu da u svakom selu postoji po jedno biračko mesto, dok se u većim selima nalaze po dva biračka mesta, političke stranke lako mogu da vide ko je za njih gde glasao. Nije, dakle, bitna etnička pripadnost, već se računaju glasovi. Načelnik opštine bira se neposredno i Obren Petrović je rekao predstavnicima ESI da je izbore 2004. godine dobio zahvaljujući glasovima 13.000 birača, od kojih su njih 3.000 Bošnjaci. "Bilo je to svojevrсно priznanje i ja ću nastaviti da se borim za što je više moguće bošnjačkih glasova", rekao je Petrović. Nekoliko bošnjačkih lidera kazalo je predstavnicima ESI da je on zaista podsticao ulaganja u njihovim mesnim zajednicama i selima.

U oblasti visokog obrazovanja, ostvaren je zapanjujuće visok nivo etničke reintegracije. Danas se tu nalazi Viša tehnička škola, jedan fakultet državnog univerziteta i ogranci

nekoliko novih privatnih univerziteta (videti tabelu). Ukupno uzev, skoro 2.500 studenata danas pohađa te visokoškolske ustanove. Izvanredan rezultat predstavlja činjenica da više od trećine studenata čine nesrbi, kao i da mnogi od njih dolaze iz Federacije.

Na pitanje šta znači živeti kao Bošnjak u Republici Srpskoj, većina sagovornika ispoljava stavove koje retko imate prilike da uočite u političkim diskusijama. Sekretar Mesne zajednice Ševarlije Edin Hodžić, koga su predstavnici ESI pitali šta misli o Republici Srpskoj i kako je doživljava, odgovorio je sledeće: "Razume se da je Republika Srpska takođe moja. Ja sam ovde kod kuće. Drugu kuću nemam."⁴¹⁾ Nusret Delić iz Ševarlija to je ovako objasnio:

"Za sve vreme rata bio sam čvrsto rešen da se vratim u svoje selo. Kasnije sam shvatio da je teško bilo šta kroz rat ostvariti ili steći. Naše Ševarlije smo oslobodili Dejtonskim sporazumom a ne ratom. Nismo morali da se sa oružjem u rukama borimo za Ševarlije, kako smo inače očekivali. U početku sam mislio da to nije fer, jer sam se ja borio za jedinstvenu državu Bosnu i Hercegovinu. Onda sam morao da prihvatim da živim u Republici Srpskoj. I stvarno sam to prihvatio. Polako sam shvatio da to, na kraju krajeva, uopšte nije tako strašno. Kada uporedim Republiku Srpsku sa Federacijom, ne mislim da to poređenje ide na štetu Republike Srpske. Ono što je meni potrebno jeste sloboda i mogućnost da svuda odem, da preda mnom nijedna vrata ne budu zatvorena i da mogu da živim od svog rada."⁴²⁾

41 ESI razgovor sa Edinom Hodžićem, vođen u novembru 2007. godine.

42 ESI razgovor sa Nusretom Delićem, vođen u septembru 2007. godine.

40 ESI razgovor sa Eldinom Mehinagić vođen u oktobru 2007. godine.

Tabela 3: **BROJ STUDENATA U VISOKOŠKOLSKIM USTANOVAMA U DOBOJU 2007. GODINE***

VIŠA ŠKOLA ILI UNIVERZITET	SRBI	BOŠNJACI	HRVATI	UKUPNO STUDENATA
Viša tehnička škola, Doboj	326	225	13	564
Saobraćajni fakultet (Univerzitet Istočno Sarajevo)	485	340	25	850
Ogranak univerziteta "Slobomir Pavlović" iz Bijeljine (privatni)	346	176	48	570
Ogranak FUMA, Fakulteta za poslovni menadžment, Novi Sad (privatni)	175	124	11	310
Ogranak Univerziteta APEIRON Gradiška (privatni)	103	72	5	180
UKUPNO	1435	937	102	2474

* ESI je razgovarao sa Dragicom Vasiljević, tehničkim sekretarom Saobraćajnog fakulteta (Univerzitet Istočno Sarajevo), uključujući tu i Višu tehničku školu Doboj; Zoranom Lazićem, koordinatorom dobojskog ogranaka univerziteta "Slobomir Pavlović", Draganom Đuranovićem, direktorom dobojskog ogranaka FUMA; Mirkom Slavuljićem, direktorom dobojskog ogranaka Univerziteta APEIRON; svi ti razgovori obavljeni su u novembru 2007. godine. Budući da nijedna od tih visokoškolskih ustanova ne uzima podatke o nacionalnosti studenata, nacionalna pripadnost je određivana na osnovu imena i mesta stalnog boravka.

IV DEPRESIJA U DOBOJU

Doboj 2007. godine veoma se razlikuje od Doboja 1997. godine. Povratak, etnička reintegracija, obnova – sve su to priče o lokalnim uspesima. Međutim, iako je otklonjena većina problema karakterističnih za period neposredno posle rata – etnički motivisano nasilje, odsustvo slobode kretanja i masovno kršenje imovinskih prava – situacija na lokalnom tržištu rada i dalje je katastrofalna. S tom konstatacijom slažu se svi oni sa kojima smo razgovarali u Doboju.

Lazo Pejčić, direktor Osnovne škole “Dositej Obradović”, izjavio je za ESI da je “većina roditelja njegovih đaka nezaposlena”.⁴³ Bošnjački vođi u Starom gradu smatraju da nezaposlenost predstavlja problem broj jedan za povratnike. Među bošnjačkim povratnicima samo mali broj ljudi uspeo je da pronađe posao u Republici Srpskoj. Oko 200 povratnika u Stari grad još uvek svakodnevno putuju na posao u Federaciju.⁴⁴ Isto to važi za većinu Srba koji su se preselili u Dobj. Kada je reč o raseljenim Hrvatima, alternativna mogućnost života u Hrvatskoj (bosanski Hrvati imaju pravo na hrvatsko državljanstvo) odvratila je ogromnu većinu njih od povratka u predratne kuće u Doboju.

U opštini Doboj oko 9.700 lica vodi se u evidenciji nezaposlenih.⁴⁵ Prema podacima o zdravstvenom osiguranju iz septembra 2007. godine procenjuje se da samo 19.953 lica od ukupno 82.500 stanovnika danas ima zvanično zaposlenje.⁴⁶ Od toga, njih 4.286 su zemljoradnici, a 758 lica radi u Federaciji.⁴⁷ Prema tome, lokalni nepoljoprivredni sektor zapošljava manje od 15.000 lica. Dovoljno je posetiti lokalne industrijske zone da bi se shvatila veličina razvojnog izazova sa kojim je Doboj suočen. Tokom 2001. godine u industrijskim zonama istočno i zapadno od reke Bosne bilo je zaposleno 2.455 radnika.⁴⁸ Tokom 2007. godine broj zaposlenih u industrijskim zonama pao je na ispod 800.

43 ESI razgovor sa Lazom Pejčićem, vođen u novembru 2007. godine.

44 ESI razgovor sa Jusufom Sarajlićem vođen u novembru 2007. godine.

45 Zavod za zapošljavanje RS i Zavod za zapošljavanje u Doboju, jul 2007. godine.

46 Podaci o zdravstvenom osiguranju iz septembra 2007. godine. Broj od 82.000 stanovnika dobojske opštine temelji se na procenama Republičkog statističkog zavoda; videti: JZU Dom zdravlja Doboj, Plan rada Doma zdravlja za 2007. godinu, Doboj, mart 2007. Ostali izvori govore o 80.000 stanovnika. Videti: Tomo Marić (urednik), *Moja Republika Srpska* – specijalno izdanje “Glasa Srpske”, Banja Luka, 31. jul 2006. godine. Videti takođe veb sajt: www.opstina-doboj-ba/lat/opsti-dio.php. Sve su ovo samo nagađanja s obzirom na to da nije sproveden popis. Ako se ima na umu da je 1997. godine u Doboju bilo 72.000 stanovnika i da se otada vratilo oko 18.000 pripadnika manjina, na osnovu toga bi se moglo zaključiti da se oko 8.000 Srba tokom minule decenije vratilo u Dobj ili ga je napustilo.

47 Podaci o zdravstvenoj zaštiti septembra 2007. godine.

48 Opština Doboj, Odjeljenje za privredu i društvene djelatnosti, “Strateški plan razvoja 2002-2005” Doboj, decembar 2001. godine.

Preduzeće Trudbenik danas zapošljava 310 ljudi. Krajem osamdesetih godina 20. veka Trudbenik je zapošljavao 1.300 ljudi. Pripadao je velikoj holding korporaciji Energoinvest i svojevremeno su ga socijalistički planeri označavali kao “nosioca razvoja opštine Doboj”. Preduzeće je počelo da radi 1949. godine kao radionica za popravke vojnih vozila, da bi potom prešlo na proizvodnju kompresora i pneumatičkih uređaja za industrijske svrhe. Po rečima direktora Trudbenika Vojka Sujića, 80 posto kompresora koje je Trudbenik proizvodio u prošlosti prodavano je raznim preduzećima u bivšoj Jugoslaviji.⁴⁹ Sada tih naručilaca više nema, ili su se preorijentisali na nove isporučioce iz Kine i Evrope. “Pre rata smo bili svetska klasa”, tvrdi Sujić. Danas je preduzeće u očajnom stanju. Prosečna starost radnika iznosi 45 godina i šest meseci. Poslovna delatnost tog preduzeća sada se svela isključivo na popravke i održavanje starih kompresora. Krov najveće proizvodne hale (površine od 7.000 kvadratnih metara) prokišnjava.⁵⁰ U periodu od 2005. do 2006. godine godišnji obrt je sa 4 miliona KM pao na 1,6 miliona KM.⁵¹ Trudbenik je nagomilao dugovanja, uključujući tu i dug od jedan milion KM lokalnoj elektrani, za grejanje, kao i 1,5 miliona KM Penzionom fondu Republike Srpske. Privatizacija je loše vođena. Vlada Republike Srpske je Trudbenik proglasila “preduzećem od strateškog značaja”. Posledica te odluke bilo je odlaganje transformacije.⁵²

Drugo preduzeće koje se takođe ponosi svojim nekadašnjim značajem nalazi se tačno prekoputa Trudbenika: to je Bosanka osnovana 1947. godine. Bio je to jedan od pet najvećih proizvođača sokova u socijalističkoj Jugoslaviji; Bosanka je proizvodila 18.000 tona sokova i drugih bezalkoholnih pića i 8.500 tona konzervisanih proizvoda (džemovi i marmelade, kiseli krastavci, paprike iz turšije, mešana salata, paradajz koncentrat). Godine 2000. Bosanka je prekinula proizvodnju. Naredne godine je prodana, a novi vlasnici su postali mali akcionari koji nisu raspolagali nikakvim investicionim kapitalom; bilo ih je 752. Jedan deo proizvodnih i magacinskih kapaciteta iznajmljen je nekom privatnom proizvođaču piva. U junu 2006. godine preostala 123 radnika stupila su u štrajk, zahtevajući isplatu plata koje su mesecima kasnile. U aprilu 2007. godine sud je otvorio stečajni postupak.⁵³

49 ESI razgovor sa Vojkom Sujićem vođen 7. novembra 2007. godine.

50 ESI razgovor sa Vojkom Sujićem vođen 7. novembra 2007. godine.

51 Trudbenik a.d., Doboj, “Konsolidovani finansijski izveštaj za period 1.1.2006. do 31.12.2006. godine”, str. 18, kao i Investiciono-razvojnica banka Republike Srpske, “Trudbenik” AD Doboj – Kratki poslovni profil.

52 Prvi tender za ovo preduzeće raspisan je u oktobru 2005, a drugi u martu 2006. godine. Niko nije izrazio interesovanje. Poslednji tender raspisan u novembru 2007. morao je da bude produžen do 7. decembra 2007. godine. Prijavu je podneo konzorcijum od dva preduzeća iz Hrvatske i jednog preduzeća iz Doboja.

53 ESI razgovor sa Radomirom Jokićem, stečajnim upravnikom Bosanke i Bosna ekspresa, vođen u novembru 2007. godine. Predratni direktor

U suštini, od svih društvenih preduzeća koja su još aktivna u industriji i rudarstvu u opštini Doboj samo su tri uspela da povećaju broj zaposlenih posle privatizacije: RKTk Doboj, Rudnik krečnjaka i Tvornica kreča u Ševarlijama; TKS Dalekovod, proizvođač transmisionih kablova i stubova; i rudnik uglja u mestu Stanari zapadno od Doboja (videti naredno poglavlje). U svakom od ta tri slučaja bila su angažovana direktna strana ulaganja. Takođe, u sva ta tri slučaja uspostavljene su poslovne veze sa preduzećima čija se sedišta nalaze u Federaciji.

U prošlosti je 60 posto kreča koji se proizvodio u RKTk Doboj (*Rudnik krečnjaka i Tvornica kreča*) odlazio u Željezaru Zenicu.⁵⁴ Pre rata to preduzeće je zapošljavalo 350 radnika. Proizvodnja je obustavljena u proleće 1992. godine. Posle rata, nastavljena je samo proizvodnja krečnjaka za potrebe građevinarstva. Sadašnji direktor Zdravko Kalaba došao je u Ševarlije pre dve godine. Posle rata je radio za USAID, a potom se zaposlio u jednom preduzeću u blizini Banja Luke; to preduzeće je u aprilu 2005. godine kupilo RKTk.⁵⁵ Od 2006. godine Integral Inženjering je svake godine ulagao jedan milion KM u rudnik krečnjaka. proizvodnja je povećana i proizvodi se mahom prodaju preduzećima u Federaciji. Pre privatizacije u RKTk bilo je zaposleno 45 aktivnih radnika čije su plate mesecima kasnile. Danas to preduzeće ima 155 zaposlenih i svi blagovremeno dobijaju plate. Od ukupnog broja njih 25 su Bošnjaci, povratnici u Ševarlije.

Pored ekstrakcije i mlevenja krečnjaka, trenutno su u toku pripreme za ponovno započinjanje proizvodnje kreča u okviru zajedničkog ulaganja sa kompanijom Karmez (Carmeuse) iz Belgije, koja je poznata kao globalni proizvođač kreča.⁵⁶ To zahteva ulaganje od 50 miliona KM u novu opremu, mašineriju i filtere. Dosad je investirano oko 10 miliona KM, a potpuno obnovljena fabrika trebalo bi da počne sa radom 2008. godine. Njen glavni klijent biće kompanija Mital Stil (Mittal Steel) iz Zenice, ista ona željezara koja je i u predratnom periodu bila najveći kupac RKTk. Kompanije Mital i Karmez već odavno imaju uspešnu saradnju što otvara mogućnost stabilnog lokalnog tržišta za preduzeće iz Ševarlija. Zdravko Kalaba je pun optimizma: "Biće to jedna od najmodernijih fabrika kreča u Evropi. Ovde posedujemo sve: odgovarajući krečnjački kamen, železničke pruge, tržište, a uskoro će stići i novi auto-put."

Drugu uspešnu privatizacionu priču predstavlja TKS Dalekovod Doboj. To preduzeće, koje je osnovano 1972. godine kao jedan od delova konglomerata Energoinvest, baš kao što je bio slučaj i sa Trudbenikom, proizvodi dalekovodne stubove, reflektorske stubove i stubove namenjene uličnoj rasveti, metalne konstrukcije kao što su podstanice, GSM stanice i skiliftovi i žičare. Pre rata ova fabrika je zapošljavala 800 ljudi. Tokom rata proizvodnja je prekinuta da bi posle rata bila obnovljena samo na minimalnom nivou Godine 2003. hrvatska kompanija Dalekovod iz Zagreba kupila je 42 posto ovog preduzeća.⁵⁷ Zagrebačka kompanija danas poseduje 86 posto fabrike u Doboju.

Dalekovod Zagreb ima 1.600 zaposlenih i izvozi svoje proizvode u 80 zemalja. Sadašnji direktor Dalekovoda Doboj Mato Majstorović, bosanski Hrvat, ceo rat je proveo u Sloveniji. Zagreb je dosad uložio četiri miliona KM u nove mašine u Doboju. Obnovio je celu zgradu i kupio i instalirao novu konvejsku liniju. Kada je dobio porudžbinu za 5.000 tona stubova za GSM mrežu u Ugandi, polovina porudžbine je proizvedena u Zagrebu, a druga polovina u Doboju. Izrađeni su planovi za proširenje fabrike, a neki od tih planova tesno su povezani sa Željezarnom Mital stil u Zenici. Mato Majstorović objašnjava: "Čekamo na Zenicu da počne da proizvodi odgovarajuće čelične profile."⁵⁸ Ovo preduzeće će postati znatno konkurentnije zahvaljujući tome što ima snabdevača koji se nalazi na tako maloj geografskoj udaljenosti.

Kada je Mato Majstorović 2004. godine došao u TKS Dalekovod Doboj, mašinski park je bio zarastao u korov, ali su se mašine još uvek nalazile tu, baš kao i 260 radnika. Od tog broja 132 radnika su poslata kući uz odgovarajuće programe kompenzacije. Danas preduzeće ponovo ima 265 zaposlenih. Kad god dalekovod Doboj otvori konkurs za nova radna mesta, dobije veliki broj prijavi. Mato Majstorović se seća ljudi koji su kukali preko telefona, moleći ga da im obezbedi posao, kao i raznih uticajnih ljudi koji su pokušavali da intervenišu u ime nekoga ko se prijavio na konkurs:

"Svestan sam da postoji veliki broj ljudi kojima je stvarno, sasvim stvarno potreban posao iz oglasa – ali postoji samo jedno radno mesto, a tako je mnogo porodica kojima bi to radno mesto nešto istinski značilo."⁵⁹

Uspesi kao što su oni u RKTk i u TKS Dalekovod zasad su izuzeci. Poslodavac sa najvećim brojem zaposlenih u Doboju danas su Željeznice Republike Srpske, koje imaju sedište u Do-

preduzeća Bosanka – Bošnjak po nacionalnosti – osnovao je slično preduzeće, pod imenom Vegafruit, u opštini Doboj-Istok u tuzlanskom kantonu.

54 ESI razgovor sa Zdravkom Kalabom, direktorom RKTk, vođen u novembru 2007. godine.

55 Reč je o preduzeću Integral Inženjering iz Laktaša. Detaljnije informacije mogu se naći na internet adresi www.integralcorp.info/en.html.

56 www.carmeuse.com.

57 Dalekovod d.d., *Bilješke uz konsolidirane finansijske izvještaje za godinu koja je završila 31. prosinca 2003. godine*, na internet adresi www.dalekovod.com.

58 ESI razgovor sa Matom Majstorovićem, vođen u novembru 2007. godine.

59 ESI razgovor sa Matom Majstorovićem, vođen u novembru 2007. godine.

boju i zapošljavaju oko 1.200 radnika širom opštine.⁶⁰⁾ Sledeći poslodavac po broju zaposlenih je oblasna bolnica koja zapošljava 700 ljudi. Međutim, malo je verovatno da će se broj zaposlenih u javnom sektoru u bliskoj budućnosti povećavati. Problem zapošljavanja je još gore izražen u seoskim područjima. Nekadašnje zemljoradničke zadruge su propale. Istraživanje ESI pokazalo je da u opštini Doboj nema više od 250 poljoprivrednika čiji posedi premašuju pet hektara zemlje.⁶¹⁾

U kafićima u centru Doboja u jesen 2007. godine mladi i stari otvoreno su razgovarali o svojim ograničenim mogućnostima koje su mahom vezane za migraciju. Razmenjivali su iskustva: neki među njima rade kao konobari na američkim brodovima za krstarenje; drugi su otkrili kako je moguće ilegalno otići na Maltu. Neki su tokom turističke sezone radili na crnogorskoj obali Jadranskog mora ili su pak radili za srpska preduzeća koja podižu rafinerije u Rumuniji; drugi su istraživali mogućnosti koje pruža novi program privremenog zapošljavanja u Češkoj Republici (u okviru tog programa reklamiraju se dugoročne radne dozvole u bosanskoj štampi i na internetu). Među svima njima bilo je malo onih koji su svoju budućnost videli u Doboju.

Odsustvo mogućnosti zaposlenja glavni je razlog zbog koga je, za razliku od bošnjačkog povratka, povratak Hrvata toliko razočaravajući. U periodu od 2000. do 2004. godine Mato Majstorović, današnji direktor Dalekovoda Doboj, bio je zamjenik ministra za povratak u Vladi Republike Srpske u Banjoj Luci. Svoj položaj je smatrao položajem koji mu pruža mogućnost da pomogne povratku Hrvata u Republiku Srpsku. Obilazio je hrvatske izbeglice u Hrvatskoj, Švedskoj i Nemačkoj i pokušao da ih ubedi da se vrate kući. To ga je ogorčilo i razočaralo: shvatio je da ne žele da se vrate. "Svi oni kažu da im je životni standard tamo bolji nego ovde", objašnjava Majstorović.⁶²⁾ On je čak organizovao donatore za rekonstrukciju hrvatskih kuća. "Ponudili smo da im damo ključeve potpuno obnovljenih kuća i da im povrh toga damo još i po jednu kravu, svinju, sasvim opremljenu kuhinju: uprkos svemu tome, i dalje nisu želeli da se vrate. Većina njih nastavila je da živi u Hrvatskoj, a svoje ovdašnje kuće koriste kao vikendice."⁶³⁾ Upravo je, dakle, nedostatak radnih mesta, prvenstveno u seoskim područjima, ono što predstavlja najveću prepreku za dalji povratak raseljenih lica i izbeglica u Republiku Srpsku.

V UGALJ I BOSANSKI SAN

1. Stanari

Srbin Nebojša Savanović, 33-godišnjak, rođen je u Gračanici, gradiću istočno od Doboja (taj gradić se danas nalazi u Federaciji). U maju 1992. godine njegova porodica je napustila Gračanicu: bili su to Nebojša koji je u to vreme imao 17 godina, njegov stariji brat i roditelji. Godinu dana proveli su u jednom selu na Ozrenu, a potom su se preselili u Doboj. Opština im je dodelila jedan bošnjački stan. Nebojša, njegov brat i otac bili su regrutovani i borili su se u vojsci Republike Srpske. U septembru 1995. godine, u poslednjim nedeljama rata, Nebojšin brat je ubijen dok je čuvao stražu kod predajnika na Ozrenu koji je NATO bombardovao.

Posle rata Nebojšini roditelji nisu mogli da nađu stalno redovno zaposlenje. Živeli su od toga što su u Doboju prodavali robu koju bi kupovali u Srbiji. Godine 2001. odlučili su da se ne vraćaju u Gračanicu, u Federaciji. Zamениli su kuću u Gračanici sa jednom bošnjačkom porodicom koja je dotad živela u Bosanskom Brodu, gradu na granici

60 ESI razgovor sa Petrom Burgerom, loaklnim dopisnikom agencije SRNA (SRNS).

61 Videti fusnotu 26.

62 ESI razgovor sa Matom Majstorovićem, vođen u novembru 2007. godine.

63 ESI razgovor sa Matom Majstorovićem, vođen u novembru 2007. godine.

sa Hrvatskom, i tamo se preselili. Danas žive u Bosanskom Brodu od malih penzija.

Nebojša je demobilisan 1996. godine. Upisao se u Višu tehničku školu u Doboju i početkom 2000. godine diplomirao kao inženjer mašinstva. U maju 2000. godine zaposlio se u Rudniku uglja u Stanarima, na dvadeset kilometara od Doboja. “Želeo sam da steknem neko praktično iskustvo a nisam mogao da nađem drugi posao. Svuda sam konkurirao.” U to vreme “Rudnik jedva da je radio”, seća se Nebojša. U novembru 2001. godine dobio je prvu mesečnu platu u iznosu od 250 KM. Hranu je dobijao u rudarskoj kantini. Tokom 2002. godine rudari su stupili u osmomesetni štrajk. Rudnik je ostao bez finansijskih sredstava za popravku mašina i kupovinu rezervnih delova. Tokom tog perioda čak je i kantina bila zatvorena.⁶⁴⁾

Kada je Nebojša 2000. došao u Stanare, Dušan Nešković je u rudniku radio već 16 godina. Rođen je 1954. godine u

jednom selu na Ozrenu. Kao petnaestogodišnjak otišao je u Sloveniju gde je pohađao Srednju rudarsku školu, a potom se zaposlio u Geološkom institutu u Ljubljani. U Doboju se vratio 1984. godine i počeo da radi u Stanarima. “Plate su bile male”, seća se on osamdesetih godina prošlog veka, “radnici su bili nezadovoljni, Jugoslavija je bila u ekonomskoj krizi, imali smo visoku inflaciju i nije bilo nikakvih mogućnosti za investicije u rudnik”. Onda je došao rat. U Stanarima se danas nalazi spomenik u znak sećanja na pedesetdvoicu rudara koji su izgubili život. Nešković sasvim jednostavno kaže: “Rat je bio pravi pakao”. Mnogi rudari borili su se na frontu kao pripadnici vojske Republike Srpske.

Tokom rata rudnik je radio sa jednom trećinom kapaciteta i proizvodio je manje od 200.000 tona uglja godišnje. Ni posle 1995. godine stvari nisu krenule nabolje. “Vratio sam se u preduzeće koje nije imalo novca, nije imalo rukovoduću strukturu i ništa nije prodavalo. Ništa nije radilo. Pokradeno je bilo sve što je iole vredelo.” Plate nisu isplaćivane osam meseci. Iako je vlada RS subvencionisala rudnik, on nije uspeo da se poslovno oporavi. Godine 1999. 423 zaposlena proizvela su ukupno 122.000 tona uglja. Godine 2001. proizvodnja je pala na samo 38.251 tonu.⁶⁵⁾ Dušan se priseća:

“Svuda je vladala beda i očaj. Pomagala mi je sestra koja živi u Austriji. Moja žena je radila u banci i zarađivala je nešto malo novca. Međutim, bilo je veoma teško podnositi takvu situaciju.”⁶⁶⁾

Depresija koja je pogodila rudnik Stanari odražavala se na ceo region. S obzirom na dugove trećim stranama koji su se neprestano gomilali, rudnik je počeo da tone u stečaj. Prema platnom bilansu iz 2003. godine rudnik je imao 8,8 miliona KM gubitaka, koji su već sledeće godine narasli na 10,9 miliona KM. “Izgubili smo svaku nadu”, kaže Dušan. “Nije bilo nikakvih ulaganja – kamioni, postrojenje za separaciju, sve je to bilo staro i uveliko pohabano. Čuli smo da će neko preuzeti rudnik, ali niko u to nije verovao. Svi smo mislili da može da bude još gore, da su ti novi sigurno lopovi i da ćemo izgubiti posao. Bili smo veoma sumnjičavi.”

U suštini, ovo sumorno stanje rudnika u Stanarima odražavalo je dublju boljku koja je zahvatila rudnike uglja širom Bosne. Reč je o sektoru koji se u celini “odlikovao visokim proizvodnim troškovima i prevelikom zaposlenošću, koja je znatno prevazilazila komercijalne norme”, napisao

65 Izveštaj g. Bijelića iz Rudarskog instituta u Banjoj Luci EFT grupi, bez naznačenog datuma.

66 ESI razgovor sa Dušanom Neškovićem, vođen u novembru 2007. godine.

64 ESI razgovor sa Nebojšom Savanovićem, vođen u novembru 2007. godine.

je jedan analitičar.⁶⁷⁾ Proizvodnja uglja u Bosni drastično je opala tokom rata. Godine 1990. ukupna proizvodnja iznosila je 18 miliona tona. Godine 2004. proizvodnja nije prelazila 8,3 miliona tona. Svetska banka je procenila da bi bosanska industrija uglja, da bi postala konkurentna, trebalo da smanji broj zaposlenih sa 15.000 na tri hiljade rudara.⁶⁸⁾ To je, kako se tvrdilo u tom izveštaju, regionalni problem: "Trebalo bi ukinuti oko 100.000 radnih mesta kako bi industrija uglja u Jugoistočnoj Evropi postala sposobna da se izdržava".⁶⁹⁾ Zato nije nimalo iznenađujuće što su rudari u Stanarima bili nervozni na sam pomen budućnosti.

U septembru 2004. godine vlada Republike Srpske je saopštila da rudnik uglja u Stanarima kreće u potragu za poslovnim partnerom koji je u privatnom vlasništvu.⁷⁰⁾ Kompanija za trgovinu energijom i ulaganja u oblasti energetike EFT (Energy Financing Team) prijavila se na javni tender i posao je zaključen.⁷¹⁾ U maju 2005. godine EFT je postao vlasnik 72 procenta rudnika Stanari i dodeljena mu je koncesija na rok od 30 godina. Naredne godine, kompanija EFT kupila je i preostale akcije.

Ova dodela koncesije jednom privatnom investitoru predstavljala je novinu na zapadnom Balkanu, gde je većina rudnika uglja i dalje u vlasništvu javnih preduzeća. Prome ne su nastupile gotovo odmah. Angažovan je novi direktor, a preduzeće je zaposlilo više kvalifikovanih radnika.

EFT je u mašine i opremu tokom 2005. godine ukupno uložio pet miliona evra.⁷²⁾ Zahvaljujući tome, izmenjeni su metodi proizvodnje.⁷³⁾ U 2004. godini godišnja proizvodnja uglja bila je manja od 200.000 tona. Već 2006. godine u

rudniku je ekstrahovano oko 1.600 tona uglja po radniku, dok prosek u bosanskim rudnicima uglja po radniku iznosi oko 500 tona.⁷⁴⁾ U 2007. godini, proizvedeno je 800.000 tona uglja.

U 2004. godini u rudniku Stanari bila su zaposlena 302 rudara i uprava rudnika se mučila da isplati prosečne plate od 413 KM. U 2007. godini broj zaposlenih je povećan na 372, a prosečna plata je porasla na 716 KM.⁷⁵⁾

Ova promena nabolje ekonomskih okolnosti u kojima funkcioniše rudnik danas je jasno vidljiva u selu Stanari. Zahvaljujući stabilnim prihodima, radnici su sada u mogućnosti da podižu potrošačke kredite. Jedno građevinsko preduzeće je podiglo prvu stambenu zgradu posle dve decenije. Otvoreno je i veliko preduzeće za prodaju građevinskog materijala. Jedan supermarket iz Doboja otvorio je samoposlugu u selu. Otvoreno je i više restorana, a prihod triju pekara u Stanarima povećao se zahvaljujući redovnim isporukama hrane za rudnik. I posao lokalnog automehaničara doživljava procvat. Zahvaljujući rudniku, otvorene su nove poslovne mogućnosti i za druga preduzeća u Doboju i u okolini reke Bosne. Tokom prvih deset meseci 2007. godine ovo preduzeće je samo u Doboju na razne nabavke potrošilo 6,1 milion KM. Konačno, rudnik je na ime koncesije uplatio 558.000 KM u budžet opštine Doboj za 2006. godinu.⁷⁶⁾

Kada je izvršena promena vlasništva, Nebojša Savanović je konačno dobio i novac koji mu je preduzeće dugovalo pre privatizacije: ukupno je to bila svota od 4.000 KM. "Tim novcem sam obavio najvažnije popravke u stanu mojih roditelja u Brodu i kupio sam kompjuter", kaže Nebojša Savanović.⁷⁷⁾ Njegova plata se povećavala: osnovna plata danas iznosi 1.100 KM. Uz prekovremeni rad, uključujući tu i noćni rad na popravci mašina koje se pokvare (pošto rudnik radi 24 sata dnevno) i rad o vikendu, zaradi do 1.400 KM mesečno. Nebojša Savanović je 19. novembra 2007. godine dobio diplomu o završenim postdiplomskim studijama iz oblasti mašinstva. Poslednji godišnji odmor proveo je učeći. "Ranije nisam imao novca da odem na odmor, sada ne-

67 Joško Jenko, *Bosnia and Herzegovina Power Sector Development*, Izveštaj koji je poslužio kao osnov za diskusiju, predložen na Četvrtom forumu Svetske banke posvećenom strategiji za smanjenje siromaštva koji je održan u Atini 26. i 27. juna 2007. godine, str. 4.

68 Dejvid Kenedi (David Kennedy) i Džon Besant-Džons (John Besant-Jones), *Framework for Development of Regional Energy Trade in South East Europe* (Okvir za razvoj regionalne trgovine energijom u jugoistočnoj Evropi), Izveštaj br. 12 Odbora za energetske i rudarske sektor, Vašington, mart 2004, str. 22.

69 Dejvid Kenedi i Džon Besant-Džons, *Framework for Development of Regional Energy Trade in South East Europe*, Izveštaj br. 12 Odbora za energetske i rudarske sektor, Vašington, mart 2004, str. 6.

70 Tender je raspisan 29. septembra 2004. godine u oglasu objavljenom u "Glasu Republike Srpske", uz odgovarajuće obaveštenje na veb stranici Vlade RS. Tender je ponovo objavljen 13. oktobra 2004. godine na engleskom jeziku u listu *Politika* koji izlazi u Srbiji.

71 Jedini konkurent na tom tenderu bila je jedna kompanija iz Slovenije, koja je takođe preuzela tendersku dokumentaciju.

72 Taj novac je uloženo u sedam uređaja za uklanjanje otkrivke, dve hidraulične grabilice za mulj, jedan greder, jedan buldožer, tri hidraulične pumpe za otkopavanje lignita, osam vučnih vozila "kamaz" za transport lignita do postrojenja za separaciju kao i u popravku BTO (bagera za transport i odlaganje).

73 Ranija uprava rudnika dopuštala je da se godinama smanjuje količina otkrivke (količina kubnih metara zemlje koja se ukloni da bi se dobila

jedna tona uglja u otvorenom kopu). Usled toga je ekavacioni zid isuviše strm tako da postoji stalna opasnost od odrona zemlje.

74 Direktor rudnika Kreka u Tuzli rekao je kako se nada da će proizvodnja u 2007. godini, ostvarena radom 4.004 rudara, iznositi 2,7 miliona tona. Rudnik Stanari planira da toliku proizvodnju ostvari 2011. godine, ali radom 600 rudara. Videti: kreka.inet.ba/ "U rudnicima 'Kreka' u Tuzli novi nadzorni odbor".

75 ESI zahtev za informacije upućen na adresu EFT Grupe; odgovoreno elektronskom poštom 27. novembra 2007. godine.

76 Opština dobija deo naknade za eskavaciju rudnog bogatstva, koju rudnik isplaćuje državi na ime koncesije za rad u rudniku; to iznosi 3,4 posto od vrednosti svake tone.

77 ESI razgovor sa Nebojšom Savanovićem, vođen u novembru 2007. godine.

Tabela 4: PROIZVODNJA U RUDNIKU UGLJA STANARI 1998–2006.*

GODINA	UGALJ (U TONAMA)	OTKRIVKA (m ³)
1998.	122.000	
1999.	60.000	
2000.	51.800	165.000
2001.	38.251	120.000
2002.	104.000	150.000
2003.	152.000	276.000
2004.	198.200	780.000
2005.	268.885	1.618.000
2006.	512.115	4.130.000

* Izvori: EFT Grupa, "Republika Srpska – stanje i osnovna problematika poslovanja preduzeća iz oblasti rudarstva", bez naznačenog datuma.

mam vremena za odmor. Ali, sigurno ću 2008. godine otići u Španiju."

Dušan Nešković i dalje radi kao predradnik, vođa smene u rudniku:

*"Ranije su nas ljudi žalili, a sada svi žele da rade u rudniku. Ovaj rudnik je božiji dar za celo ovo područje i doneće nam prosperitet. Čovek ne može da živi bez posla i prihoda. Sada se ovde ulaže pa će se preduzeće proširivati i u budućnosti će nam biti još bolje. Ovde ima dovoljno uglja, i žele da podignu elektranu. Optimista sam kada je reč o budućnosti."*⁷⁸⁾

Njegov pogled na život i svet promenilo je to što ima stalni i pouzdani posao. Rekao je predstavnicima ESI: "Volim ovu zemlju, ali nijedna zemlja nije lepa ako u njoj ne možeš da zaradiš za život. Sada sam zadovoljan."

Obnova rudnika Stanari još je više umanjila ekonomski značaj međuentitetske administrativne granične linije. Dok su ostali rudnici uglja u Bosni obično povezani samo sa jednim velikim lokalnim kupcem – na primer, rudnik Kreka u Tuzli snabdeva obližnju termoelektanu – dotle potrebe lokalne dobojske toplane nisu tolike da bi mogle da apsorbuju celokupnu proizvodnju rudnika uglja Stanari. Zbog toga je rudnik Stanari morao drugde da potraži klijente, posebno u Federaciji.

Kada je EFT došao u rudnik 2005. godine, 40 procenata proizvodnje uglja prodavano je kupcima u Federaciji. Već 2006. godine taj udeo je uvećan na 66 posto. Najveći kupac uglja proizvedenog u rudniku Stanari danas je najveća bosanska termoelektana (TPP) u Tuzli, udaljena 80

kilometara od Stanara. EFT Stanari može da isporuči uglj jeftinije nego što to čine rudnici u državnom vlasništvu i pritom može da obezbedi dodatni uglj tokom zimskih meseci, kada ostali rudnici ne mogu da povećaju svoj kapacitet. Ostali veliki kupci su proizvođač papira Natron-Hajat (Hayat) u Maglaju, 30 kilometara južno od Doboja, kao i fabrika sode Sisekam (Sisecam) u Lukavcu, kraj Tuzle. I jedno i drugo preduzeće nedavno su kupili turski investitori i oba se sada proširuju.⁷⁹⁾ Kompanija Sisekam, inače najveći proizvođač stakla u Turskoj, povećao je porudžbinu uglja iz Stanara na 140.000 tona godišnje.⁸⁰⁾ Rudnik Stanari takođe privlači male preduzetnike iz celog regiona. Tokom godine stotine kamiona koji pripadaju privatnim prevoznicima stižu u Stanare iz oba entiteta i iz Hrvatske radi neposredne kupovine uglja. Za ove ljude činjenica da se rudnik Stanari nalazi nekoliko kilometara severno od međuentitetske administrativne linije više nema nikakav značaj.

2. Energija i granice

Krah najvećeg dela bosanske industrije do koga je došlo zbog rata, ali i zbog loše sprovedene tranzicije doveo je do toga da potrošnja energije u Bosni danas iznosi samo oko 45 giga džula po stanovniku, u poređenju sa prosekom OECD koji iznosi 236 giga džula po stanovniku.⁸¹⁾ U isto vreme, geografski profil, vodni resursi i rezerve uglja u Bosni ukazuju na to da je reč o zemlji koja je u veoma povoljnom prirodnom položaju za proizvodnju energije, kako dobijene termalnim putem (iz uglja), tako i hidroenergije.⁸²⁾ Zahvaljujući potencijalu da dramatično proširi domaću proizvodnju energije, Bosna postaje centralni akter u budućem energetsom planiranju u Jugoistočnoj Evropi.

Danas se 53 posto energije u Bosni generiše u hidroelektranama, dok se 47 posto generiše u termoelektranama. Bosna ima 11 velikih hidroelektrana i nekoliko manjih, na

79 Videti: www.see-news.com, 3. februar 2005, *Turkish Hayat Sets Up 70/30 JV with Bosnia's Largest Paper Mill*, kao i www.see-news.com, *Bosnia's Biggest Paper Mill Natron Hayat To Raise Output Five Times by 2007*, 13. septembar 2006. godine.

80 www.see-news.com, *Turkey's Soda Sanayi Acquires 80% of Bosnian Soda Producer FSL*; 5. maj 2006, poruka dobijena elektronskom poštom od Haruna Eminija, 2. novembar 2007. godine.

81 Joško Jenko, *Bosnia and Herzegovina Power Sector Development*, Izveštaj koji je poslužio kao osnov za diskusiju, predložen na 4. forumu Svetske banke posvećenom strategijama za smanjenje siromaštva koji je održan u Atini 26. i 27. juna 2007. godine, str. 4.

82 Joško Jenko, *Bosnia and Herzegovina Power Sector Development*, Izveštaj koji je poslužio kao osnov za diskusiju, predložen na 4. forumu Svetske banke posvećenom strategijama za smanjenje siromaštva koji je održan u Atini 26. i 27. juna 2007. godine, str. 4: "U Bosni i Hercegovini postoje znatne rezerve uglja, koje se procenjuju na 10 x 10⁹ tona".

78 ESI razgovor sa Dušanom Neškovićem, vođen u novembru 2007. godine.

Tabela 5: **GLAVNI IZVOZNICI ENERGIJE U REGIONU ENERGETSKE ZAJEDNICE JUGOISTOČNE EVROPE U 2004. GODINI***

	NETO IZVOZ (u GWh)	PROIZVODNJA (u GWh)	POTROŠNJA (u GWh)	INSTALISANI KAPACITETI (u MW)
Bugarska	5.878	41.538	35.660	12.130
Bosna	2.084	12.600	10.516	4.062
Rumunija	1.188	51.934	50.746	16.473
Albanija	-479	5.368	5.847	1.564
Makedonija	-1.176	6.213	7.389	1.510
Srbija (uključujući Crnu Goru i Kosovo)	-2.015	38.401	40.416	9.214
Hrvatska	-3.662	12.432	16.094	3.746
UKUPNO	1.818	168.486	166.668	48.699

* SEETEC konzorcijum SNC-Lavalin Inc., u saradnji sa Manitoba Hydro, *Study of the Obstacles to Trade and Compatibility of Market Rules*, tom 1, Glavni izveštaj, mart 2006.

svojim mnogobrojnim rekama. U Bosni i Hercegovini se takođe nalaze i četiri termoelektrane: Tuzla i Kakanj (u Federaciji), Ugljevik i Gacko (u Republici Srpskoj). Godine 2004. Bosna je izvezla više od 2.000 GWh (videti tabelu), što je sa 17 posto udela u ukupnoj proizvodnji bio najveći izvoz u regionu. Tokom 2006. godine izvezeno je 2.500 gigavat sati (GWh).⁸³⁾ Bosna je postala jedan od svega tri izvoznika energije na Balkanu (zajedno sa Rumunijom i Bugarskom).⁸⁴⁾ Sve ostale zemlje Jugoistočne Evrope zavise od uvoza energije. Tokom 2004. godine Makedonija je uvezla energije za zadovoljenje 16 posto svojih energetske potreba, dok je Hrvatska uvezla 23 procenta.

S obzirom na porazno stanje bosanskog energetskeg sektora u posleratnom periodu, ovo je zaista iznenađujuća priča o uspehu. Prvo se trebalo uhvatiti u koštac sa ogromnim izazovom na planu rekonstrukcije. Od ukupnih instaliranih kapaciteta za proizvodnju energije u Bosni 1990. godine (4.000 MW), u ratu je uništeno 56 procenata. Pored toga, uništeno je i 60 procenata dalekovodne mreže. Međutim, već 2002. godine, bosanski energetske sektor je, zahvaljujući velikoj mobilizaciji spoljne pomoći, premašio svoj

predratni kapacitet.⁸⁵⁾ Uništenje transformatorskih stanica u Hrvatskoj i Hercegovini tokom rata i dalje je, međutim, onemogućavalo proširenje regionalne trgovine energijom, kao i trgovine sa EU. To je prevaziđeno tek 2004. godine, kada je rekonstrukcija oštećenih transformatorskih stanica omogućila da se balkanski elektroenergetski sistem ponovo poveže sa energetske sistemom (UCTE).

Na institucionalnoj strani postojali su podjednako veliki izazovi. Godine 2002. struktura upravljanja energetske sektorom u Bosni i dalje je bila haotična. Postojale su tri odvojene elektrodistribucije – (bošnjačka) *Elektroprivreda BiH* sa sedištem u Sarajevu, (hrvatska) *Elektroprivreda HZHB* (Hrvatske zajednice Hercebosne) sa sedištem u Mostaru i (srpska) *Elektroprivreda Republike Srpske* sa sedištem u Trebinju; elektroprivreda je, dakle, bila podeljena prema linijama etničke podele. Nije bilo jasno u čijem su vlasništvu predajnici. Nije bilo jasno ko reguliše sektor, odnosno ko može da bude sagovornik i partner potencijalnim investitorima. ESI je 2000. godine konstatovao da su

“... međunarodna ulaganja tokom poslednjih godina često imala za neželjenu posledicu konsolidaciju etnički podeljenih ratnih privreda. Rafiniranje korišćenje međunarodnog uticaja moglo bi sada obezbediti da regulatorni

83 Državna regulatorna komisija Bosne i Hercegovine za električnu energiju, *Osnovni elektroenergetski pokazatelji Bosne i Hercegovine*, na internet adresi: www.derk.ba/default.aspx?195.

84 Zapravo je Bosna izvezla neto vrednost od 2.165,3 GWh. Državna regulatorna komisija Bosne i Hercegovine za električnu energiju, *Osnovni elektroenergetski pokazatelji Bosne i Hercegovine*, na internet adresi: www.derk.ba/default.aspx?195.

85 Austrijska agencija za energiju, *Energy market actors. Electricity market. Electricity Sector Overview*, Informacije su zasnovane na brojčanim podacima iz 2002. godine. Videti: www.energyagency.at/enercee/bih/energymarketactors.htm.

okviri koji su uspostavljeni za ključne industrijske grane stvarno omogućće napredak ka ostvarenju šireg političkog i ekonomskog cilja mirovnog procesa. Telekomunikacije i električna energija, baš kao i uglj i čelik tokom pedesetih godina 20. veka u Zapadnoj Evropi, prirodno su polazište za funkcionalnu integraciju države Bosne i Hercegovine.”⁸⁶⁾

U to vreme je ESI predložio osnivanje snažnih, autonomnih agencija na državnom nivou kako bi se regulisao rad ovih mrežnih industrijskih grana:

“Te agencije bi bile nadležne da izdaju dozvole za korišćenje zajedničkih mreža (predajnici za telekomunikacije, elektroenergetska prenosna mreža) i da prilikom izdavanja tih dozvola postavljaju uslove, uključujući tu i one koji se odnose na to kako se provajderi postavljaju prema načelima zajedničkog tržišta, kao i u kojoj meri je njihovo poslovanje finansijski transparentno... Neophodno je međunarodno vođstvo kako bi se ubrzalo restrukturisanje (i horizontalno transformisanje i istovremena zasebna privatizacija⁸⁷⁾ tih industrijskih grana, kako bi se njihove funkcije podelile na razna pravna lica. Veće za primenu mira treba da odredi ambiciozne rokove za restrukturisanje. Trebalo bi dalje ispitati mogućnost formiranja autonomnih javnih korporacija koje bi upravljale mrežnim objektima.”⁸⁸⁾

U suštini, sve se to i dogodilo u poslednjih nekoliko godina, pa je zahvaljujući tome suštinski promenjen institucionalni pejzaž bosanskog energetskeg sektora. Regulatorne komisije su počele da rade 2004. godine; među njima je bila i jedna na državnom nivou.⁸⁹⁾ Celokupna bosanska elektroenergetska mreža ujedinjena je 2006. godine u okviru državnog preduzeća za prenos električne energije Elektroprije-

nos (Transco) sa sedištem u Banja Luci.⁹⁰⁾ Nadzor nad kompanijom Elektroprijenos Bosne i Hercegovine obavlja nezavisni operator na državnom nivou čije se sedište nalazi u Sarajevu.⁹¹⁾ Od 2004. godine postoji odeljenje za energetiku pri državnom Ministarstvu za spoljnu trgovinu i ekonomske odnose. Elektroprivredna preduzeća se takođe horizontalno restrukturiraju i privatizuju: Elektroprivreda Republike Srpske (EPRS) već je formirala pet različitih regionalnih elektrodistributivnih kompanija, koje na energetskeom tržištu deluju kao nezavisni isporučiooci.⁹²⁾

U 2001. godini pojavio se još jedan izveštaj ESI o budućnosti Pakta stabilnosti; u tom izveštaju koji je naručila kanadska vlada i koji je sačinjen pod nadzorom Martija Ahtisarija (Martti Ahtisaari) preporučeno je da se na regionalnom nivou sprovede sličan proces funkcionalne integracije:

“Konkretno predlažemo da se zapadni donatori suštinski opredele za povećanje podrške regionalnim vlastima u reformisanju njihovih energetskeg sektora, a da se te vlasti za uzvrat obavežu da će uspostaviti istinsko zajedničko tržište koje će biti integrisano u tržište Evropske unije... U srednjoročnoj perspektivi, u celom regionu biće neophodno uložiti znatna nova sredstva kako bi se zadovoljila potražnja za izgradnjom novih kapaciteta za proizvodnju energije i zamenu starih proizvodnih kapaciteta... Uspešna funkcionalna integracija u energetskeom sektoru mogla bi predstavljati model za regionalnu saradnju u drugim sektorima.”⁹³⁾

Ti procesi su se odvijali od 2002. godine nadalje, i u Bosni se jasno vide njihove suštinske pozitivne posledice. Zemlje Jugoistočne Evrope su 2002. godine prihvatile strategiju Evropske komisije u kojoj su bili naznačeni institucionalni zahtevi za uspostavljanje regionalnog tržišta električne energije. Potom su usvojile i memorandum zasnovan na novim direktivama EU u oblasti električne energije i gasa iz 2003. godine, da bi u oktobru 2005. godine potpisale međunarodni ugovor kojim je osnovana Energetska zajednica Jugoistočne Evrope. U tom ugovoru koji je stupio na snagu 1. jula 2006. godine propisane su dalekosežne reforme:

“... stvaranje jedinstvenog regulatornog prostora za trgovinu mrežnom energijom, koji je neophodan da bi se

86 Izveštaj ESI, *Taking On The Commanding Heights. Integration Of Network Industries As A Tool Of Peace Building. A Proposal For The Peace Implementation Council*, 2000. (Zauzimanje komandnih položaja. Integrisanje mrežnih industrijskih grana kao sredstvo za izgradnju mira. Predlog namenjen Savetu za primenu mira).

87 Engleski izraz *unbundling* koji ovde prevodimo kao horizontalna transformacija i privatizacija doslovno znači razvezivanje, raspetljavanje. U poslovnoj terminologiji zapravo označava preuzimanje nekog holdinga ili konglomerata s namerom da se zadrži osnovna poslovna aktivnost a da se zavisna preduzeća istovremeno prodaju radi otplate preuzimanja (prim.prev.).

88 Izveštaj ESI, *Taking On The Commanding Heights. Integration Of Network Industries As A Tool Of Peace Building. A Proposal For The Peace Implementation Council*, 2000. (Zauzimanje komandnih visina. Integrisanje mrežnih industrijskih grana kao sredstvo za izgradnju mira. Predlog namenjen Savetu za primenu mira). Videti, takođe Aneks B.

89 Te komisije su: Državna regulatorna komisija Bosne i Hercegovine za električnu energiju sa sedištem u Tuzli (www.derk.ba), regulatorna komisija za električnu energiju u Federaciji Bosne i Hercegovine sa sedištem u Mostaru (www.ferk.ba) i regulatorna komisija za električnu energiju u Republici Srpskoj sa sedištem u Banjoj Luci (www.reers.ba).

90 Preduzeće formirano na osnovu Zakona o prenosnoj kompaniji Bosne i Hercegovine (Službeni list BiH 35/04).

91 Nezavisni sistem operator Bosne i Hercegovine (ISO BiH) na osnovu Zakona Bosne i Hercegovine o nezavisnom sistem operatoru (Službeni list BiH 35/04). Videti: www.nosbih.ba.

92 Toplana u Doboju mogla bi da postane nezavisni isporučilac energije ako bi postavila parnu turbinu.

93 Izveštaj ESI, *Democracy, Security And The Future Of The Stability Pact For South Eastern Europe (Demokratija, bezbednost i budućnost Pakta stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi)*, april 2001. godine.

Tabela 6: **UTVRĐIVANJE STANDARDA ZA REFORMU SEKTORA ELEKTRIČNE ENERGIJE (SEKRETARIJAT ENERGETSKE ZAJEDNICE)***

	BOSNA	BUGARSKA	HRVATSKA	RUMUNIJA	SRBIJA
Obaveza javnog sektora i zaštita potrošača	○○●	○●●	○●●	○●●	○●●
Nadzor i sigurnost isporuke	●●●	●●●	●●●	●●●	○●●
Tehnička pravila	●●●	●●●	●●●	●●●	○○●
Generisanje (proizvodnja)	○●●	●●●	●●●	○●●	●●●
Odredbe o horizontalnoj transformaciji i privatizaciji i pristup računima	○●●	○●●	●●●	○●●	○●●
Pristup trećeg lica	●●●	●●●	●●●	●●●	○●●
Otvaranje tržišta	●●●	●●●	●●●	●●●	○○○
Prekogranični trgovinski mehanizam	○○●	○○●	○○●	○●●	○○●
UKUPNO	18	20	21	20	13

○○○=proces nedavno započet; ○○●=postoje neke odredbe; ○●●=neke odredbe nedostaju; ●●●=sve su odredbe na raspolaganju

* Sekretarijat Energetske zajednice, *Implementation of the Treaty Status as of June 2007 – Electricity*, Beč, 28-29. juna 2007. godine.

uhvatio korak sa geografskim razmerama odgovarajućih tržišta proizvoda; uvećanje sigurnosti snabdevanja jedinstvenog regulatornog prostora kroz obezbeđivanje stabilne investicione klime u kojoj bi mogle da se razviju veze sa kaspiskim, severnoafričkim i bliskoistočnim rezervama gasa, i da se eksploatišu domaće rezerve prirodnog gasa i uglja kao i hidroenergetski potencijal; poboljšanje stanja životne sredine u pogledu mrežne energije i sa njom povezane energetske efikasnosti, podsticanje korišćenja obnovljivih izvora energije i propisivanje uslova za trgovinu energijom na jedinstvenom regulatornom prostoru...⁹⁴⁾

Sada postoji detaljni plan za sprovođenje u život direktiva EU o energetsom tržištu i propisa o prekograničnom pristupu energetske mreži: do 1. januara 2008. godine tržište treba liberalizovati za sve potrošače u Bosni koji ne spadaju u kategoriju domaćinstava; do 31. decembra 2011. godine mora se smanjiti sadržaj sumpora u tečnim gorivima; do 1. januara 2015. godine mora biti sprovedena liberalizacija tržišta za sve potrošače; i do 31. decembra 2017. godine utvrdiće se gornje vrednosti preko kojih je zabranjena emisija izvesnih zagađivača u vazduh preko maksimalno dopuštenih količina iz velikih ložišta. Pomenuta tri elektroprivredna preduzeća takođe su oslobođena tereta obavezne isporuke subvencionisane električne energije industrij-

skim granama koje beleže gubitke.⁹⁵⁾ Energetska zajednica je na ovaj način pretvorila energetske tržište u oblasti Balkana u veliko integrisano tržište koje se upravlja prema standardima EU.⁹⁶⁾

Funkcionalna integracija bosanskih domaćih ustanova i pritisci ovog procesa regionalne integracije koji se odvijao pod vođstvom EU imali su za posledicu dalekosežne promene u Bosni. U kontekstu ove energetske zajednice, Bosna postiže izvanredno dobre rezultate. U svojoj najnovijoj proceni te situacije, Sekretarijat Energetske zajednice čije je sedište u Beču konstatovao je da su "samo Hrvatska i nove članice EU – Rumunija i Bugarska – postigle toliki napredak".⁹⁷⁾ Bosna je takođe postigla znatno bolje rezultate nego Srbija.⁹⁸⁾

Očigledan je interes celog regiona da se Bosna etablira kao uspešan izvoznik energije. Postoje značajne neizvesnosti u pogledu srednjoročne situacije sa ponudom i tražnjom u regionu. Bugarska je tokom poslednjih pet godina isporu-

95 Ovo je bilo uzrok spora u slučaju Aluminijumskog kombinata u Mostaru, jer su političari, a potom i visoki predstavnik (OHR – i to dekretom) primorali elektroprivredna preduzeća u Federaciji da mostarskom kombinatu isporučuju energiju po cenama nižim od tržišnih.

96 www.seerecon.org?infrastructure/sectors/energy/documents/treaty-energy.pdf, članovi 9 do 20.

97 Sekretarijat Energetske zajednice, *Progress Report 2007*.

98 Sekretarijat Energetske zajednice, *Implementation of the Treaty Status as of June 2007 – Electricity*, (Realizacija ugovora prema stanju u junu 2007 – električna energija)Beč, 28-29. juna 2007. godine.

94 www.seerecon.org?infrastructure/sectors/energy/documents/treaty-energy.pdf.

čivala između 50 i 90 posto nedostajuće električne energije. Kako je to predstavnicima ESI objasnio Martin Bardet (Burdett), urednik publikacije Platts njuzleter (Platts Newsletter) "Enerdži in Istern Jurop (Energy in Eastern Europe):

*"Bugarska je (u izobilju) raspolagala jeftinom električnom energijom iz nuklearne elektrane Kozloduj, sve dok krajem prošle godine nisu isključena dva bloka te elektrane. To nije ugrozilo Bugarsku, jer ta zemlja još uvek izvozi izvesne količine energije. Međutim, to je smanjilo količine 'jeftine' energije koja je iz Bugarske stizala u druge zemlje... Rumunija trenutno raspolaze viškovima i može da izvozi električnu energiju, ali se njena privreda, baš kao i potrošnja energije, veoma brzo razvija. S druge strane, ta zemlja je ove godine kupila novo postrojenje za svoju nuklearnu elektranu Černavoda. Ta činjenica, sama po sebi, ipak neće izmeniti situaciju u pogledu ponude i tražnje u regionu. Potrebno je više ulaganja u nove proizvodne kapacitete, kao i u prenosni sistem, kako bi se obezbedilo da energija neometano teče od tržišta koja raspolazu viškovima ka tržištima na kojima je nema dovoljno."*⁹⁹⁾

U izveštaju Svetske banke konstatovano je sledeće:

*"U proteklih 10 do 15 godina ulaganja su bila ograničena, tako da prosečna starost proizvodnih kapaciteta danas iznosi više od 30 godina, a ima postrojenja koja su starija i od 40 godina. Mereno međunarodnim standardima raspoloživost kapaciteta je slaba, a njihova pouzdanost se stalno smanjuje. U godinama koje su hidrološki siromašne, delovi ovog regiona nisu u stanju da zadovolje svoje energetske potrebe, što za posledicu ima isključivanje potrošača u trenucima preopterećenosti elektroprivredne mreže."*¹⁰⁰⁾

Na redovnom zasedanju Energetske zajednice koja je održana u Atini u aprilu 2007. godine učesnici su "izrazili zabrinutost zbog nivoa ulaganja u energetske sektor."¹⁰¹⁾ Kako se regionalne privrede oporavljaju, tako se povećava i tražnja za energijom. Prema svim predviđanjima, ta tendencija će se nastaviti (videti tabelu) čime će se stvoriti dalji pritisci za povećanje proizvodnje. Gotovo sve elektrane u regionu izgrađene su još u vreme komunizma i njihova tehnologija ne zadovoljava sadašnje standarde zaštite životne

99 ESI razgovor sa Martinom Bardetom, vođen u decembru 2007. godine.

100 Dejvid Kenedi i Džon Besant-Džons, *Framework or Development of Regional Energy Trade in South East Europe*, Izveštaj br. 12 Odbora za energetske i rudarske sektor, Vašington, mart 2004, str. 17.

101 Energetska zajednica, zaključci 10. foruma u Atini održanog 24. i 25. aprila 2007. godine, www.energy-community.org/portal/page?_pageid=34,65297&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_new_id=201.

sredine. Prema propisima EU te elektrane moraju biti potpuno rekonstruisane ili zamenjene.

Zahvaljujući svom centralnom geografskom položaju Bosna i Hercegovina je veoma dobro pozicionirana tako da može da snabdeva energijom svoje susede na severozapadu (Hrvatsku i Sloveniju), kao i one na jugoistoku (Crna Gora, Srbija, Albanija, Grčka, Makedonija i Kosovo). Izgradnjom novih proizvodnih kapaciteta, Bosna će se naći u prirodnom položaju da pruži svoj doprinos ekonomskom napretku celog regiona. Uvek se, međutim, postavlja sledeće pitanje: da li će međunarodni investitori biti spremni da ulažu stotine miliona koje su neophodne za to da bi se iskoristila ova šansa?

3. Energija u Doboju

ARHITEKTONSKA VIZIJA TE STANARI

Upravo se u tom geostrateškom kontekstu može objasniti nedavni preobražaj Stanara. Kada je kupio rudnik uglja, EFT je imao na umu ciljeve koji su premašivali sam taj rudnik. Od samog početka ovaj specijalizovani trgovac energijom težio je jednom ambicioznijem cilju: izgradnji nove termoelektrane (TPP) u blizini rudnika; kapacitet te termoelektrane planiran je na 420 MW. Takva elektrana mogla bi da proizvodi oko 3.000 GWh godišnje – što je više od ukupnog sadašnjeg bosanskog izvoza.¹⁰²⁾ To bi po kapacitetu trebalo da bude treća elektrana u Bosni i Hercegovini, pritom prva

102 Termoelektrana će imati kapacitet od 420 megavata (MW). Prema procenama, ako pod punim opterećenjem bude radila 300 dana godišnje, to će značiti proizvodnju od tri miliona MWh.

koja je podignuta za poslednjih četvrt veka. Takođe, to će biti prva termoelektrana u privatnom vlasništvu na celom zapadnom Balkanu.¹⁰³⁾

Pripremni radovi za izgradnju termoelektrane u Stanarima počeli su 2007. godine. Na predkvalifikacionom tenderu za izgradnju elektrane koji je raspisan u oktobru 2007. godine, EFT je izabrao francusku građevinsku kompaniju Alstom.¹⁰⁴⁾ Ukupni troškovi izgradnje procenjeni su na iznos od oko 600 miliona evra.¹⁰⁵⁾ Izgradnja će potrajati do 2011. godine.¹⁰⁶⁾ Rudnik do tada mora biti osposobljen da proizvede 2,8 miliona tona uglja godišnje. Budući da rudnik takođe ima i obavezu da toplanu u Doboju snabdeva sa najviše 400.000 tona uglja godišnje, moraće biti postignuta godišnja proizvodnja od najmanje 3,2 miliona tona.¹⁰⁷⁾ Ako bismo pokušali da to smestimo u određeni regionalni kontekst, mogli bismo reći da je ukupna proizvodnja svih rudnika uglja u Bosni i Hercegovini 2004. godine iznosila samo osam miliona tona. Da bi se postigao taj nivo proizvodnje kompanija ulaže u dodatni ekskavacioni sistem, uz trošak od oko 55 miliona evra.¹⁰⁸⁾

EFT je 2006. godine počeo da pribavlja neophodne dozvole. Pripreme su podrazumevale i jednogodišnju studiju stanja životne sredine u regionu oko buduće termoelektrane.¹⁰⁹⁾ Termoelektrana Stanari biće prva na zapadnom Balkanu koja će ispuniti zahteve "direktive EU o rešavanju problema zagađenja iz velikih ložišta", kojom je utvrđena maksimalna dopuštena vrednost emisije sumporoksida i oksida gvožđa.¹¹⁰⁾ U kontekstu pristupanja Evropskoj uniji i nove Energetske zajednice, cela Jugoistočna Evropa priprema se

103 Identifikovane rezerve u Stanarima iznose 129 miliona tona, što znači da rudnik ima perspektivu rada od 30 godina. Videti: www.eft-group.net/investments_current.

104 SEE News, *France's Alstom Chosen to Build 600 Mln Euro Bosnian Power Plant – Media*, 15. oktobar 2007, videti: www.see-news.com.

105 U početku je kompanija predviđala da će izgradnja termoelektrane koštati 480 miliona evra a da će potrebno proširenje rudnika Stanari koštati 120 miliona evra. Videti: www.eft-stanari.net/tpp_investment.htm. Prema onome što je objavio Platts, troškovi izgradnje će iznositi oko 580 miliona evra uz još 100 do 120 miliona evra za povećanje proizvodnih kapaciteta rudnika. Videti: *Platts – Energy in East Europe*, br. 127, 23. novembar 2007, str. 13.

106 Videti www.eft-stanari.net/tpp_economic.htm.

107 EFI razgovor sa Nenadom Savićem iz EFT grupe, vođen u decembru 2007.

108 Ovaj rudnik, koji funkcioniše kao otvoreni kop, koristi velike rotorne bagere čiji je proizvođač kompanija Krup (Krupp). Razgovor sa Stevanom Lončarom, direktorom rudnika lignita EFT Stanari, vođen u oktobru 2007. godine.

109 ESI razgovor sa Nenadom Savićem, EFT grupa, vođen u decembru 2007. godine i dopunske informacije dobijene elektronskom poštom 3. decembra 2007. godine.

110 Ovdje je od koristi to što ugalj iz Stanara sadrži manje od jednog procenta sumpora. www.ers.ba/tetobanjaluka.htm#Rudnik%20lignita%20Stanari.

Tabela 7: **PROGNOZE POTROŠNJE ENERGIJE ZA JUGOISTOČNU EVROPU (U GWh) (2005-2015)***

ZEMLJA	2005	2015
Rumunija	49.191	61.615
Bugarska	38.802	45.924
Srbija	37.282	42.592
Hrvatska	16532	22.533
Bosna i Hercegovina	10.471	13.813
Albanija	6.760	9.483
Makedonija	7.112	9.061
Crna Gora	4.358	4.506
UKUPNA TRAJNJA ENERGIJE	170.507	209.528

* SEETEC Konzorcijum SNC-Lavalin Inc., u saradnji sa kompanijom Manitoba Hydro, *Study of the Obstacles to Trade and Compatibility of Market Rules* (Studija prepreka na putu trgovine i kompatibilnosti tržišnih pravila), tom. 1, Osnovni izveštaj, mart 2006. godine.

da usvoji propise EU koji se odnose na zaštitu životne sredine. Poštovanje ekoloških standarda takođe je i preduslov za investicionu podršku Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD).¹¹¹⁾

Stanari će imati ogroman uticaj na opštinu Dboj. Opštinski budžet u Doboju godišnje će dobijati najmanje 10 miliona KM od naknade za koncesiju na prodaju električne energije, uz dodatni PDV i poreze i doprinose na plate.¹¹²⁾ Na taj način biće obezbeđeno više od 25 posto opštinskog budžeta.¹¹³⁾ Tokom izgradnje termoelektrane u opštini će biti otvoreno još 3.000 radnih mesta. Radovi u vrednosti od 300 miliona evra biće kroz tender ponuđeni bosanskim

111 ESI razgovor sa Endruom Smitom Maksvelom (Andrew Smith Maxwell), iz Fieldstone Capital Group (Fieldston kapital grupa), vođen u decembru 2007. godine.

112 Ako se uzme u obzir da će projektovana elektrana od 420 megavata proizvoditi preko tri miliona megavat časova godišnje, i uz konzervativnu procenu cene na veliko u iznosu od 45 evra po jednom megavat času (sadašnja cena u regionu prelazi iznos od 75 evra po megavat času), ukupni godišnji prihod elektrane iznosiće oko 136 miliona evra. Od te svote 3,6 posto je naknada za ekskavaciju od 10 miliona KM, koja će se svake godine slivati u opštinski budžet.

113 Republika Srpska, opština Dboj, odeljenje za finansije, "Izveštaj o izvršenju budžeta opštine Dboj za period januar-jun 2007. godine", Dboj, avgust 2007. Početkom 2007. godine budžet opštine Dboj planiran je na 20,5 miliona KM. Međutim, tokom godine Skupština opštine je odlučila da proda deo imovine kako bi povećala svoje prihode, kao i da iskoristi neočekivanu dobit od naknade za ekskavaciju. Pored toga, Skupština opštine će dodatno zadužiti opštinski budžet za iznos od četiri miliona KM.

preduzećima u raznim industrijskim sektorima.¹¹⁴⁾ Onog trenutka kad bude počela da radi, u elektrani će se zaposliti još 200 ljudi, na novim radnim mestima, pored rudara čiji će broj u tom trenutku, kako se procenjuje, iznositi 600.¹¹⁵⁾

Međutim, izgradnja i puštanje u rad ove elektrane najveći uticaj će imati u tom smislu što će delovati kao signal drugim investitorima. Iako od rata nije bilo značajnijih ulaganja u nove objekte za proizvodnju energije u Bosni i Hercegovini, to bi uskoro moglo bitno da se promeni.¹¹⁶⁾ Stanari nisu jedina potencijalno važna investicija koja je upravo u pripremi. Češka državna elektroenergetska kompanija ČEZ već je sklopila sporazum sa Elektroprivredom Republike Srpske (EPRS) o izgradnji proširene termoelektrane u Gackom; ČEZ će i upravljati tom elektranom. Slovenačko državno elektroprivredno preduzeće planira isti tip posla kada je reč o termo-

elektrani u Ugljeviku. U Republici Srpskoj privatnim investitorima je preko tendera ponuđeno više od stotinu malih hidroenergetskih postrojenja. Elektroprivreda BiH nedavno je u Federaciji takođe potpisala sporazum o strateškoj saradnji u izgradnji termoelektrana i hidroelektrana sa nemačkim konzorcijumom ENBV, kao i sa austrijskim konzorcijumom APET i jednom švajcarsko-kazahstanskom kompanijom.¹¹⁷⁾

Ukratko rečeno, čini se da u bosanskom energetskom sektoru deluje funkcionalno integrisanje čiji je osnovni pokretač pristupanje Evropskoj uniji. U jednom nedavnom razgovoru posvećenom projektima u oblasti proizvodnje energije,

nezavisni sistem operator identifikovao je ukupno 5.156 MW u projektima, koje trenutno realizuju ili tri pomenuta elektroprivredna preduzeća i/ili brojni manji domaći i veći strani investitori.¹¹⁸⁾ To obuhvata i izgradnju sedam malih hidroelektrana kapaciteta od po 15 megavata duž reke Bosne u dobojskom regionu. Reč je o zajedničkom projektu Elektrodoboja, koji je uzeo jednu koncesiju, i norveške kompanije Tehnor Enerdži AS (Technor Energy AS) koja je dobila preostalih šest koncesija. Pored toga što će se na ovaj način slivati dodatna koncesiona naknada u opštinski budžet, te hidroelektrane će takođe omogućiti posao za domaća preduzeća tokom faze konstrukcije koja će trajati 18 meseci.¹¹⁹⁾

U biltenu "Energy in East Europe" u jednom od nedavnih brojeva pobrojano je 28 projekata koji su trenutno u toku

ili su u fazi pripreme; svi se nalaze u Bosni i Hercegovini.¹²⁰⁾ Kako se projekti privode kraju i počinju da rade, tako se povećava poverenje investitora, čime se stvara svojevrsno vilinsko kolo uspeha. Tako se sve više približava stvarnosti vizija bosanske energetike koja i sama pruža veliki doprinos regionalnom rastu.

114 Videti, takođe: www.eft-stanari.net/tpp_economic.htm.

115 ESI razgovor sa Stevanom Lončarom, direktorom rudnika Stanari, vođen u septembru i oktobru 2007. godine.

116 Joško Jenko, *Bosnia and Herzegovina Power Sector Development*, Izveštaj koji je poslužio kao osnov za diskusiju, predložen na 4. forumu Svetske banke posvećenom strategijama za smanjenje siromaštva koji je održan u Atini 26. i 27. juna 2007. godine.

117 Platts Newsletter "Energy in East Europe", br. 127, 23. novembar 2007. godine.

118 Nezavisni operator sistema u Bosni i Hercegovini, Indikativni plan razvoja proizvodnje 2007-2016. godine, Sarajevo, novembar 2006, str. 22.

119 ESI razgovor sa Milenom Cvijanovićem, direktorom Elektrodoboja, i načelnikom opštine Doboj Obrenom Petrovićem, vođeni u novembru 2007. godine.

120 Platts – Energy in East Europe, br. 127, 23. novembar 2007. – Novi projekti za proizvodnju energije.

VI PROSPERITETNI DOBOJ, PROSPERITETNA BOSNA?

U Doboju su se u protekloj deceniji zbile dramatične promene. Razorušanje, povratak i obnova – sve su to uspesi čiju veličinu samo mali broj ljudi spolja uspeva suštinski da pojmi. Danas duž čitave nekadašnje linije fronta vlada mir. To je opet omogućilo početak novog privrednog života u celoj opštini.

Praktično brisanje međuentitetske granične linije bilo je preduslov za gotovo svaki poslovni uspeh ostvaren minulih godina: većina sadašnjih kupaca proizvodnje rudnika Stanari nalazi se u Federaciji; i dalekovod Doboju i fabrika kreča u Ševarlijama upiru pogled u Zenicu iz koje očekuju nove razvojne perspektive; zemljoradnici u Doboju prodaju svoje proizvode i u Federaciji i u Republici Srpskoj; na privatnim univerzitetima u gradu Doboju dobrodošli su studenti iz Federacije. Na sve strane oživljavaju stare veze i to na obostranu korist. U ovom novom kontekstu ta raznovrsnost Doboja – i njegov strateški položaj potencijalnog saobraćajnog, obrazovnog i energetskog čvorišta regiona – pružaju izlaz iz sadašnjih ekonomskih nedaća.

Takođe je veoma upečatljivo to što svaki značajan razvojni uspeh na koji danas nailazimo u Doboju podrazumeva i učesće nekog stranog investitora. Dalekovod Zagreb ulaže u dalekovod Doboju, EFT ulaže u Stanare, belgijski proizvođač kreča Karnez ulaže u Ševarlije, norveške energetske kompanije ulažu u realizaciju hidroenergetskog potencijala reke Bosne. Dva značajna klijenta rudnika Stanari, Sisekam (Sisecam) i Hajat (Hayat) oživeli su zahvaljujući turskim investitorima. Svi ti projekti samo su primeri povezanosti lokalnih resursa sa događajima koji po svom značaju nadilaze opštinu, entitet, pa čak i državu Bosnu i Hercegovinu. U celoj zemlji možete osetiti uticaj željezare Zenica (Mittal).

Stoga se iz ovog izveštaja može izvesti sasvim jednostavan zaključak: sadašnji i budući prosperitet Doboja zavisi od šireg ekonomskog uspeha Bosne i Hercegovine i sposobnosti BiH da se integriše u regionalno i evropsko tržište. Funkcionalno integrisanje postaje sila koja nosi promene onda kada je sama Evropska unija veoma aktivna, kao što jeste aktivna u energetskoj oblasti. Sasvim je u skladu sa istorijom Evrope to što je regionalni energetski ugovor potpisan 2005.

godine prvi obavezujući dokument između Bosne i Evropske unije.

Da bi ovaj proces ekonomske integracije uspešno urodio plodom, Bosni je potreban pozitivan međunarodni imidž. Za oslobađanje ekonomskog potencijala Bosne od presudnog je značaja poverenje investitora. U tom smislu, veoma je negativno uticala atmosfera političke krize koja se u poslednje vreme stvarala zahvaljujući međunarodnom diskursu. Tokom razgovora koje smo u novembru 2007. godine vodili u Doboju uverili smo se da ekonomski akteri na svim stranama osećaju izrazitu zebnju. Direktor Dalekovoda Mato Majstorović tako je dobio telefonski poziv iz uprave Dalekovoda Zagreb i njegov sagovornik, koji je pročitao mnogobrojne izveštaje o političkoj krizi u BiH tom prilikom je izrazio zabrinutost u vezi sa potpisanim ulaganjem. Obren Petrović, načelnik opštine Doboju, rekao je predstavnicima ESI da

“... privreda ne funkcioniše dobro kad postoje političke napetosti. Što pre te napetosti prestanu, to će pre biti prevaziđene političke prepreke i to će se brže poboljšati ekonomska situacija... Ima ovdašnjih ljudi koji žive u Americi i sada kupuju stanove u Doboju; među njima je i jedan moj prijatelj. On me je zvao i upitao: ‘Da li će to ponovo biti rata?’ Ko bi hteo da dođe u Bosnu ako ovde postoji opasnost od rata? Niko.”¹²¹

Hvatajući se u koštac sa ekonomskim nasleđem prošlosti stanovnici Doboja (kao i građani Bosne i Hercegovine u celini uzev) vode borbu i protiv bosanskih sablasti. Ali, kao što smo i na drugim mestima tvrdili, ova politička kriza samo je dokaz i izraz pogrešne međunarodne strategije i oportunitizma regionalnih političara u vezi sa kosovskim ratom.¹²² Ta politička kriza nema nikakve veze sa pričom o bosanskoj realnosti, pričom koja se može čuti ovde u Doboju i u drugim delovima zemlje.

¹²¹ ESI razgovor sa Obrenom Petrovićem, načelnikom opštine Doboju, vođen u novembru 2007. godine.

¹²² ESI izveštaj, *The worst in class – How the international protectorate hurts the European future of Bosnia and Herzegovina*, (Najgori u razredu – Kako međunarodni protektorat podriva evropsku budućnost Bosne i Hercegovine), novembar 2007. godine.

ANEKS I

Pređašnji izveštaji ESI o funkcionalnoj integraciji

Zauzimanje komandnih položaja. Integrisanje mrežnih industrijskih grana kao sredstvo za izgradnju mira. Predlog namenjen Savetu za primenu mira

“ESI preporučuje da sličan proces funkcionalne integracije u Bosni danas bude realizovan u najistaknutijim mrežnim industrijskim granama, u telekomunikacijama (uključujući radiodifuziju) i energetskom sektoru (električna energija i gas). Usredsređivanje intenzivnih međunarodnih napora na ova područja predstavljalo bi veoma konkretan primer praktičnog značaja teze ‘manje je bolje’.

Oba ta industrijska sektora danas su etnički podeljena, tako što postoje tri elektroprivredna preduzeća i tri telekomunikaciona monopola pod stranačkom kontrolom. Oba industrijska sektora veliki su izvor prihoda za nacionalističke stranke, pa samim tim pružaju i ključnu bazu podrške ilegalnim paralelnim strukturama. Svaki od tih industrijskih sektora ima potencijal za privlačenje stranih ulaganja i generisanje privrednog rasta. Svaki sektor je dobro prilagođen prirodnom ambijentu Bosne: ulaganja u bežične komunikacije uz korišćenje radijskog spektra idealna su za planinski geografski profil, dok je, s druge strane, hidroenergetski potencijal jedno od najvažnijih prirodnih bogatstava Bosne. I jednom i drugom sektoru očajnički su potrebna strana ulaganja i tehnologije. Oba predstavljaju mrežne industrijske grane u kojima prirodni monopoli u fizičkoj infrastrukturi (elektroprenosni sistemi; predajnici mobilne telefonije i radiodifuzna infrastruktura) zahtevaju regulaciju na državnom nivou. U isto vreme samo će otvorena konkurencija podstaći neophodne promene koje mogu da obezbede povećanje efikasnosti onih preduzeća koja danas drže kontrolu u oba ta sektora. Potreba za uspostavljanjem međupovezanosti između etničkih grupa i spona koje prevazilaze međunarodne granice pružaju prikladan izgovor za ispoljavanje međunarodnog uticaja. S obzirom na ključnu ulogu koju imaju u političkoj ekonomiji Bosne, regulacija telekomunikacija i energetike logično je mesto sa koga treba započeti promene u strukturi vlasti u Bosni.

Pre no što bude moguće uspostaviti istinski konkurentno, integrisano tržište biće potrebno da se reše mnogobrojni i složeni postojeći problemi. Za razliku od situacije koja je postojala u vreme formiranja Evropske zajednice za ugalj i čelik, aktuelne političke elite u Bosni snažno će se suprotstaviti

slabljenju svoje monopolske kontrole i uspostavljanju istinski konkurentnog tržišta. Zato će jedna međunarodna strategija za prevladavanje tog otpora morati da podrazumeva sofisticiranu kombinaciju međunarodne moći (posebno finansijske moći) i privlačnosti za komercijalne interese Bosne, kao i za široku javnost, kako bi se uspostavio konsenzus. To će opet podrazumevati angažovanje međunarodnih aktera u ambicioznim naporima na planu institucionalne izgradnje.

Ako proučimo priče o raznim uspesima postignutim tokom minule četiri godine na planu napora za sprovođenje mira – osnivanje centralne banke, uspeh u carinskoj oblasti, kampanju restrukturisanja medija i uvođenje zajedničkih registarskih tablica za motorna vozila – videćemo koji su to elementi neophodni da bi se postigao stvarni iskorak. Najvažnija lekcija odnosi se na potrebu za kombinovanjem zakonodavne nadležnosti visokog predstavnika, mogućnosti uslovljavanja kojom raspoložu međunarodne finansijske institucije i selektivne budžetske podrške vodećih donatora. Sve to mora biti preduzeto kao međuagencijski projekat, a razne vidove međunarodnog uticaja treba primeniti kako bi se ostvario zajednički niz ciljeva. Ovde ćemo navesti neke od konkretnih pouka koje smo dosad mogli da izvučemo:

1. Identifikovati koji će resursi (finansijski i ljudski) biti potrebni novim ustanovama kako bi delotvorno funkcionisale. Institucije koje se osnivaju bez odgovarajućih resursa (kao što se dogodilo sa Komisijom za praćenje privatizacije) ili bez neophodnog kvalifikovanog osoblja (što je bio slučaj sa mnogim kantonalnim agencijama za privatizaciju) nikada ne mogu biti efikasne.
2. Treba se postarati da institucije budu zasnovane na zdravim planovima i da imaju čvrstu pravnu osnovu. Iako su, razume se, primerene opširne konsultacije sa raznim interesnim grupama, bonska ovlašćenja visokog predstavnika mogu se koristiti da bi se obezbedilo da kompromisi koji bi mogli da ugroze delotvornost institucija jednostavno ne budu tolerisani, kao i da se u oročenom vremenskom periodu donese neophodna zakonska regulativa koja će omogućiti funkcionisanje tih institucija.
3. Treba koristiti finansijsku moć za prevazilaženje konkretnih problema koji iskrsavaju prilikom restrukturisanja industrijskih grana; to pre svega treba činiti kroz kredite za strukturalno prilagođavanje i kroz bilateralnu pomoć. Od suštinskog je značaja da se obećani zajam Svetske banke namenjen razvoju energetske sektora čuva se kao adut, sve dok vlasti ne prihvate regulatorni okvir koji će biti u skladu sa tim opštim ciljevima. Za to će možda biti potrebna direktna intervencija članova Upravnog odbora Saveta za primenu mira kod Svetske banke i kod EBRD (kod te potonje kada je reč o sektoru telekomunikacija),
4. Treba ponuditi kratkoročno finansiranje novih institucija, kako bi one lakše mogle da dosegnu tačku u kojoj će, zahvaljujući naknadama za izdate dozvole, biti u stanju da se same izdržavaju.
5. Treba obezbediti pomni međunarodni nadzor nad radom institucija u fazi njihovog uspostavljanja i međunarodno učešće u tom radu, kako bi se steklo poverenje u njihovu nezavisnost i kako bi se omogućio prenos stručnih znanja bosanskom osoblju.
6. Potrebno je pribeci brižljivom odabiru bosanskog osoblja koje mora imati odgovarajuće profesionalne kvalifikacije i osigurati da ti ljudi ne budu kadrovi koje imenuju političke stranke.
7. Odluku osoblja i kontakte zaposlenih sa regulatornim organima u drugim zemljama treba iskoristiti za jačanje institucionalnog identiteta koji će biti odvojen od stranačke politike.
8. Treba se obraćati javnosti jednostavnim kampanjama čiji je cilj skretanje pažnje na sadašnje visoke cene za potrošače i rđav kvalitet usluga”.

Preuzeti sa adrese: www.esiweb.org/index.php?lang=en@id=156@document_ID=9

Demokratija, bezbednost i budućnost Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu

April 2001.

EVROPSKI METOD

“Centralna tema Pakta stabilnosti jeste integrisanje Jugoistočne Evrope u širu evroatlantsku zonu stabilnosti. Za to će biti potrebni značajni naponi, ništa manji od napora iz četrdesetih godina 20. veka preduzetih radi uspostavljanja trajne bezbednosne, ekonomske i političke infrastrukture u Zapadnoj Evropi. Institucije koje su u to vreme formirane – od OECD do Saveta Evrope, od NATO do Evropske zajednice za ugalj i čelik i sve do sadašnje Evropske unije – i dan-danji predstavljaju okvir bez koga stabilnost nije mogućna.

Iskustvo integracija u Zapadnoj Evropi od 1950. godine ukazuje na to da je postizanje iskoraka u nekoliko konkretnih oblasti važnije od podsticanja integracije radi same integracije u veoma širokom spektru raznih oblasti. Napori se neminovno izjalove ukoliko su loše definisani, apstraktni, ili preambiciozni. Evropsko iskustvo je iskustvo postepenog integrisanja, iskustvo korišćenja konkretnih ostvarenja da bi se

generisala faktička solidarnost. To je omogućilo posleratnoj Evropi da prevaziđe uzajamno podozrenje, pa čak i da reši složene statusne probleme.

Ključni pojam procesa evropske integracije jeste pojam funkcionalne integracije. On se odnosi na uspostavljanje stabilnog institucionalnog okvira saradnje u oblastima u kojima države imaju interes da zajednički rade ne bi li ostvarile konkretne koristi. Onog trenutka kada u takvim oblastima budu uspostavljene, saradničke inicijative i navike mogu se prenositi i u druge oblasti. Upravo je to proces na kome je počivao Šumanov plan, onaj koji je doveo do formiranja prve Evropske zajednice za ugalj i čelik 1950. godine. U Bosni i Hercegovini je visoki predstavnik međunarodne zajednice Wolfgang Petrič (Wolfgang Petritsch) identifikovao integraciju mrežnih industrijskih grana kao jednu od ključnih međunarodnih strategija za izgradnju mira.

U slučaju Jugoistočne Evrope, približavanje regionalnoj saradnji kroz funkcionalno integrisanje pomoći će državama regiona da napreduju ka ostvarivanju zajedničkog krajnjeg cilja: taj cilj je da postanu deo širih evroatlantskih institucija. Ako zemlje regiona budu voljne da rade na uspostavljanju nadnacionalnih institucija u odabranim sektorima, onda bi te institucije od samog početka trebalo integrisati u institucije Evropske unije. Regionalna integracija ne sme dovesti

do stvaranja 'regionalnog kluba' koji bi bio izolovan od ostatka Evrope.

ENERGIJA I REGIONALNA BEZBEDNOST

Prema preporuci sadržanoj u ovom izveštaju, jedno od polja u kojima bi Pakt stabilnosti trebalo sa najviše izgleda da pokrene neku krupnu inicijativu jeste oblast uspostavljanja istinski zajedničkog energetskeg tržišta. Energetska politika leži u samom središtu bezbednosti i prosperiteta Jugoistočne Evrope. Snabdevanje energijom i distribucija energije neizbežno imaju prekograničnu dimenziju. To je već odavno uočeno i priznato. Od regionalnog samita održanog 1996. godine u Sofiji do regionalne strategije Evropske unije neprestano se ukazuje na to koliko je važno pružiti pomoć u stvaranju uslova za istinski integrisana energetska tržišta Jugoistočne Evrope. U mnogobrojnim studijama ukazano je na prednosti integrisanog tržišta električne energije. Ipak, uprkos velikim svotama novca koje su potrošene na projekte fizičke rekonstrukcije, nisu uloženi usredsređeni i koordinisani naponi za prevazilaženje bezbroj političkih, ekonomskih i institucionalnih prepreka koje još uvek leže na putu istinske tržišne integracije.

Ovo odsustvo regionalne saradnje u domenu trgovine energijom i regulisanja energetskeg sektora ima za posledicu i visoke troškove i rizike po stabilnost. Destabilizujući potencijal nestašice električne energije i ukupne energetske politike posebno je očigledan u Srbiji, gde su isključenja struje shvaćena kao ozbiljna pretnja za novu vlast u SR Jugoslaviji. Elektroenergetski sistemi zemalja bivše Jugoslavije u velikoj se meri oslanjaju jedan na drugi kada je reč o pružanju pomoćnih usluga, a one su, s obzirom na pomanjkanje institucionalnog okvira, i neprofitabilne i nepouzidane. Uspostavljanje stvarnih regionalnih tržišta kroz strukturisanu saradnju u energetskeg sektoru moglo bi predstavljati značajan doprinos regionalnoj bezbednosti, a istovremeno bi se na taj način mogle otvoriti proizvodne mogućnosti neophodne za ekonomski rast u celom regionu.

Rešavanje pitanja koja se ispoljavaju kao tehnička u oblasti vlasništva nad energetskeg infrastrukturom, trgovine i regulative omogućice da se stekne navika pragmatične koordinacije napora tehničkih elita, čime će se ponovo uspostaviti poverenje između ključnih regionalnih aktera. Uspesna institucionalizovana saradnja i rešavanje sporova oko vlasništva nad objektima za proizvodnju energije takođe bi mogli da transformišu način na koji se sagledavaju neki od najtežih političkih problema u regionu. Konkretna regionalna saradnja mogla bi pomoći da se ublaže napetosti oko statusnih pitanja Kosova i Crne Gore, kao što je bio slučaj sa konkurentnim francuskim i nemačkim pretenzijama na Sarsku oblast, što je spor koji je u Evropi po završetku Drugog svetskog rata neutralisan integrisanjem u oblasti proizvodnje uglja i čelika. Zajednički cilj ujedinjene Evrope i širi kontekst koji je pružao Šumanov plan stvorili su bazu za rešavanje sukoba interesa koji su izgledali potpuno nerešivi dokle god su tretirani samo kao bilateralna pitanja.

U srednjoročnoj perspektivi, biće potrebno pribeci značajnim novim ulaganjima u celom regionu kako bi se zadovoljila tražnja za novim kapacitetima za proizvodnju energije i kako bi se zamenili stari pogoni. Postojanje regionalnih tržišta i struktura saradnje odredice funkcionalnost takvih ulaganja. Jedna koherentna vizija o tome kako napredovati ka integrisanom energetskeg tržištu unutar regiona i šire u Evropi omogućila bi da se lakše rešavaju postojeći sporovi, da se industrija osposobi za nadgradnju postojećih funkcionalnih veza, a to bi sve opet imalo za rezultat povećanu sposobnost celog sektora da generiše privatna ulaganja. Industrija će takođe zahtevati institucionalnu izgradnju na nacionalnom nivou kako bi se povećali kapaciteti regulatornih i administrativnih institucija, budući da su mnogi problemi u energetskeg oblasti skopčani sa neodgovarajućim

ANEKS II: PROIZVOĐAČI ENERGIJE U BOSNI I HERCEGOVINI (2006)

ELEKTRANA	RASPOLOŽIVI KAPACITET (MW)
EPHZHB – HPP Čapljina	420
EPHZHB – HPP Rama	160
EPHZHB – HPP Mostar	75
EPHZHB – HPP Jajce I	60
EPHZHB – HPP Jajce II	30
EPBIH – TPP Tuzla	709
EPBIH – TPP Kakanj	514
EPBIH – HPP Salakovac	210
EPBIH – HPP Jablanica	170
EPBIH – HPP Grabovica	117
EPRS – HPP Trebinje I	180
EPRS – HPP Trebinje II	8
HPP Dubrovnik (BiH+Hrvatska)	210
EPRS – TPP Ugljevik	279
EPRS – TPP Gacko	276
EPRS – HPP Višegrad	315
EPRS – HPP Bočac	110
HPP Peć-Mlini	30
UKUPNO	3.873

HPP: hidroelektrana – TPP : termoelektrana.

Izvor: Državna elektroenergetska regulatorna komisija Bosne i Hercegovine, "Osnovni elektroenergetski pokazatelji Bosne i Hercegovine"; videti na: www.derk.ba

domaćim reformama u pojedinim zemljama. Izgradnja kapaciteta biće najdelotvornija ako bude sprovedena u cilju integrisanja regionalnih institucija sa evropskim strukturama, i ako to bude podrazumevalo intenzivne tvining projekte sa evropskim ekspertima. Kako bi pomogla zemljama regiona da u određenom roku ostvare viziju integrisanog energetskeg tržišta, Evropska unija treba da bude spremna da im značajno pomogne i kada je reč o ulaganjima u infrastrukturu i kada je reč o pružanju tehničkih saveta.

Uspesno funkcionalno integrisanje u okviru energetskeg sektora moglo bi da pruži model za regionalnu saradnju u drugim sektorima. Budu li zemlje Jugoistočne Evrope kadre

da ostvare integraciju u jednom tako strateškom sektoru kakav je sektor energetike, onda im treba pomoći da privuku investicije i svu tehničku i infrastrukturnu podršku koja im je potrebna. Jasan vremenski okvir, nalik cilju "1992. godina" na kome je počivao Jedinstveni evropski akt, mogao bi pomoći da se pažnja usredsredi na domaće reforme i na rešavanje regionalnih problema u okviru procesa integracije u energetske mreže koje se prostiru na celu Evropu.

Proces regionalne energetske integracije zahtevaće kombinaciju finansijskih poluga, obećanja evropske integracije i ponudu posredovanja na visokom nivou radi rešavanja pojedinačnih pitanja koja danas stoje na putu ostvarivanja strategije saradnje u energetici. Dosad je organizovano nekoliko studija izvodljivosti o potrebama integrisane regionalne energetske mreže. Ono što je sada neophodno jeste identifikovanje političkih i komercijalnih interesa koji bi se mogli privući za pružanje podrške regionalnoj integraciji, kao i razvoj institucionalnog okvira koji će omogućiti regionalnim akterima da među sobom rešavaju postojeća energetska pitanja i da svi imaju koristi od saradnje. Pakt stabilnosti može pomoći tako što će:

- Promovisati viziju energetske integracije. Pakt stabilnosti bi trebalo da iskoristi svoj veliki ugled i prepoznatljivost da bi za viziju energetske integracije pridobio

evropske i regionalne subjekte odlučivanja kao i investitore. Da bi se ova vizija u praksi realizovala biće potrebno da se uloži jedan krupan međuresorni napor u kome će učestvovati Svetska banka, Evropska komisija i mnogi važni bilateralni donatori.

- Politički upravljati procesom. Za ostvarivanje potencijala funkcionalne integracije u Jugoistočnoj Evropi neophodna je institucija koja će biti na visokom nivou, ali će istovremeno biti dovoljno fleksibilna, kadra da stekne poverenje međunarodnih i regionalnih aktera u oblasti energetike, uključujući tu međunarodne organizacije, privatne kompanije i državna regulatorna tela.
- Staviti na raspolaganje dobre usluge koordinatora Pakta stabilnosti u posredovanju u rešavanju sporova. To je informacijski veoma intenzivan proces za koji će biti potrebno sistematsko istraživanje i konkretna stručnost i upućenost u stanje regionalne energetske industrije za šta treba uspostaviti bazu u kabinetu specijalnog koordinatora Pakta stabilnosti, kao i solidnu mrežu koja će biti povezana sa ključnim međunarodnim i domaćim akterima."

Skinuti sa internet adrese: www.esiweb.org/index.php?lang=en@id=156@document_ID=15

VREME

Copyright © 1997–2005 Vreme

PDF izdanje razvili: Saša Marković i Ivan Hrašovec

obrada: Marjana Hrašovec